

Pražská vysoká škola psychosociálních studií

Pravda jako filosofický a přírodovědecký problém – co míníme pravdou v psychologii?

Věra Zika

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Praha 2020

Prague College of Psychosocial Studies

**Truth as a philosophical and scientific problem - what do we mean by truth
in psychology?**

Věra Zika

The Diploma Thesis Work Supervisor: Prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

Prague 2020

ANOTACE:

Diplomová práce se zabývá filosofickými a přírodovědeckými východisky pravdy a následným pojetím tématu pravdy v psychologii. Práce je rozdělena do tří základních kapitol. První část věnuje pojetí pravdy ve filosofii. Zde jsou jednotlivá období filosofie s konkrétními filozofy seřazena chronologicky. Navazuji kapitolou o východiscích pravdy v přírodních vědách a následně překlenu do oblasti psychologie a psychoterapie. V závěru práce se pokouším o porovnání jednotlivých pojetí pravdy s důrazem na porovnání východisek filosofie a vědy.

KLÍČOVÁ SLOVA: pravda, aletheia, filosofie, logika, věda, přírodní věda, fenomenologie, psychoterapie, daseinsanalýza

ANNOTATION:

"The diploma thesis deals with the philosophical and scientific basis of truth and the subsequent conception of the topic of truth in psychology. The work is divided into three basic chapters. The first part is devoted to the concept of truth in philosophy. Here are the individual periods of philosophy and specific philosophers arranged chronologically. I follow up with a chapter on the origins of truth in the natural sciences and then bridge to the field of psychology and psychotherapy. At the end of the work I try to compare individual conceptions of truth with an emphasis on comparing the starting points of philosophy and science."

KEY WORDS: true, aletheia, philosophy, logic, science, natural science, phenomenology, psychotherapy, daseinsanalysis

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně. Veškeré použité podklady, ze kterých jsem čerpala informace, jsou uvedeny v seznamu použité literatury a citovány v textu podle normy ČSN ISO 690.

V Praze dne .....

Podpis .....

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat své vedoucí práce Prof. PhDr. Anně Hogenové, CSc. za vstřícné a jemné vedení.

OBSAH

Úvod	8
1 Co se míní pravdou a co je to pravda – filosofické kořeny	11
1.1 Pojetí pravdy ve starověké filosofii	14
1.1.2 Pojetí pravdy v Platónově filosofii	15
1.1.3 Pojetí pravdy v Aristotelově filosofii	17
1.2 Pojetí pravdy ve středověké filosofii	20
1.2.1 Pojetí pravdy ve filosofii Tomáše Akvinského	23
1.3 Pojetí pravdy v novověké filosofii	25
1.3.1 Pojetí pravdy ve filosofii Reného Descartese	27
1.3.2 Pojetí pravdy ve filosofii Immanuela Kanta	32
1.4 Pojetí pravdy ve filosofii 19. a 20. století	34
1.4.1 Pojetí pravdy ve filosofii Friedricha Nietzscheho	35
1.4.2 Pojetí pravdy ve fenomenologii	37
1.4.2.1 Filosofie Edmunda Husserla	37
1.4.2.2 Filosofie Martina Heideggera	39
1.4.3 Logici pravdy – novopozitivistická filosofie	41
1.4.3.1 Pojetí pravdy ve filosofii Ludwiga Wittgensteina	41
1.4.3.2 Pojetí pravdy ve filosofii Rudolfa Carnapa	42
1.4.3.3 Pojetí pravdy ve filosofii Karla Raimunda Poppera	42
1.5 Pojetí pravdy ve filosofii postmoderní doby	43
1.5.2 Pojetí pravdy ve filosofii Michela Foucaulta	43
1.5.3 Pojetí pravdy ve filosofii Jacquese Derridy	44
2 Na pomezí filosofie a vědy	45
2.1 Teorie pravdy	45
3 Přírodovědecká východiska pravdy	51
3.1 Vývoj vědy	52
3.2 Co rozumíme pravdou ve vědě	56
4 Pojetí pravdy v psychologii	58
4.1 Pravda v psychoterapii	62
4.1.2 Vztah v psychoterapii jako jedna z možností bytí v pravdy	66

Závěr	71
Seznam literatury	73

ÚVOD

Co je to pravda? Zná ji někdo? Má ji někdo? Existuje vůbec? Takové a mnohé další otázky se valí z úst lidí již stovky let. Odpovědí se nabízí mnoho, a přesto se zdá, že otázka po pravdě zatím nebyla ještě nikdy plně zodpovězena. Co nás nutí se po pravdě ptát? Kde se vůbec vzal koncept pravdy, pokud se za koncept považovat dá?

Pokud chceme nalézt vodítka, která nám poskytnou východiska k myšlení pravdy, nabízí se cesta do hluboké historie. V takovém případě je nutné proniknout do základních oblastí lidského myšlení, jakými jsou primárně filosofie, dále oblast náboženství a víry a nepochybně i vědy.

V této práci se pokouším nejprve uchopit pojetí pravdy skrze její filosofická východiska. Takto pojatou pravdu následně aplikuji na východiska vědecká. Mou snahou je, aby byl tento postup především kritickým drobnohledem, který nám umožní ptát se po tom, co pravda je a co pravda není. Byla bych ráda, kdyby tato práce přispěla k vyvstání možností tyto otázky vůbec klást.

Veškerá zmíněná východiska a tázání po pravdě mě v této práci dovádí až ke stěžejní otázce této práce, tedy otázce po tom, jak je zacházeno s pravdou v psychologii.

V neposlední řadě se pak zaměřuji na oblast psychoterapie a snažím se nacházet pravdu tam. Vycházím přitom primárně z konceptu *daseinsanalýzy*, nicméně se snažím nenechat se tímto konceptem uvěznit, nýbrž se dívat i za jeho horizont a přistoupit k psychoterapii jako k ucelené disciplíně se zaměřením na její hlavní smysl a společné prvky více než na rozdíly v různých přístupech k ní a jejím metodám.

Inspirací a prvotním impulzem pro sepsání této práce byla otázka, jak je nahlíženo na pravdu v psychologii a zda se s tímto termínem v této vědecké disciplíně můžeme setkat. Psychologie je vědou humanitní. Troufám si říci, že je svou povahou dokonce nejbližší člověku a tak se zdá, že otázka po místě a povaze pravdy v ní by měla být stěžejní. Jak bude možné vidět dále v této práci, obzvláště zmíněná oblast psychoterapie se ukáže jako “lakmusový papírek“ této problematiky.

Pravda je něčím, co se dotýká každého člověka. Pojem pravdy se stal denním chlebem naší každodennosti. Pravda se pro nás stává horizontem i východiskem, od kterého se odrážíme, a posuzujeme věci kolem nás. I z toho důvodu mi přijde stěžejní zabývat se pravdou v souvislosti s oborem psychologie, kde si často z pozice psychologů na pravdě a

pravdivém zakládáme. Mou otázkou je, jakým způsobem s pravdou v oboru psychologie zacházíme. V duchu jakých tradic nahlížení na pravdu s tímto pojmem pracujeme a jak ho promýšlíme. Inspirací byl pro mě příběh, který nám, studentům, vyprávěl při jedné příležitosti náš rektor. Povídal nám o situaci, ve které mu jiný kolega ukazoval výsledky jedné zobrazovací metody mozku a provázel to popisováním, že tyto skvrny, které může na výsledném obrazu vidět je ona neuróza. Náš rektor to komentoval s tím, že nevidí neurózu, ale skvrnu. Nic víc a nic míň. Tenkrát jsem se zamyslela nad tím, kde leží pravda? Od té doby si tuto otázku kladu často a právě toto tázání mě přivedlo k psaní této práce.

Tématem pravdy se ve filosofii zabývali především tito filosofové: V období antiky to byli Parmenidés, Platón, především ve svém díle *Ústava*, a Aristoteles v dílech *Metafyzika*, *První analytiky* a *Druhé analytiky*. V období středověku to byli především Pierré Abélard, Tomáš Akvinský, který tématu pravdy a zlu věnoval dílo *Quaestiones quolibetales a disputatae*, *Summa theologiae* a *O dobru*. Téma pravdy nalezneme i u Williama Ockhama v jeho spisech *Summa logicae*, Jeana Buridana a Mikuláše Kusánského. V období novověké filosofie to byli především René Descartes ve svém díle *Meditace o první filosofii*, Gottfried Wilhelm Leibniz, Francis Bacon, David Hume, Immanule Kant především ve svém díle *Kritika čistého rozumu*, August Comte, John Stuart Mill, Søren Kierkegaard, Karl Marx. Friedrich Nietzsche věnoval tématu pravdy své dílo *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Ve 20. století se s tématem pravdy můžeme setkat především u Henriho Bergsona, jež se věnoval primární lidskému vnímání, Martin Buber ve svém slavném díle *Já a ty (Ich und Du)*, Rudlof Carnap, Jacques Derrida, Eugen Fink v díle *Bytí, pravda, svět*, Michel Foucault, Hans Georg Gadamer věnující tématu pravdy své rozsáhlé dílo *Pravda a metoda I, II*, představitelé fenomenologie Edmund Husserl v díle *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie*, Martin Heidegger v dílech *Sein und Zeit (Bytí a čas)* a *O pravdě a Bytí*. Dále Karl Jaspers, Maurice Merleau-Ponty v díle *Proměna vnímání a zkušenost pravdy*, Karl Raimund Popper, Jean-Paul Sartre a Lidwig Wittgenstein, Paul Ricoeur v díle *Život, pravda, symbol*. Mezi českými filosofy to byli především Jan Patočka ve svém rozsáhlém díle *Péče o duši*, Ladislav Hejdlánek, Emanuel Rádl a Erazim Kohák v díle *Pestrost a pravda*. V současnosti to jsou Václav Bělohradský, Anna Hogenová, Miroslav Vlček.

V oboru psychologie se téma pravdy vyskytuje sporadicky. Téma pravdy se, ještě mnohem více, než je tomu ve filosofii v období novověku, redukuje na téma zákonitostí lidského poznání. V psychologii tento přístup zastupují především kognitivní psychologové, kteří navazují na gestaltismus a nebehaviorismus. Mezi představitele gestaltismu patří

především Max Wertheimer, Wolfgang Köhler a Kurt Koffka, jež jsou považováni za zakladatele. Mezi zástupce nebehaviorismu patří Edward C. Toleman, C. L. Hull a B. F. Skinner. Kognitivisté posunuli význam pravdy ještě více do oblasti lidského myšlení. Téma pravdy se vytrácí. Mezi zástupce, kteří výrazně ovlivnili a ovlivňují kognitivní psychologii, řadím Jerryho A. Fodora, Patricii S. Churchland, Jamese McClellanda, Daniela C. Dennetta, Philipa Johnson-Lairda. Druhým způsobem, jakým s tématem pravdy zachází psychologie je oblast výzkumu lži. Zde bych uvedla především Paula Ekmana, Navarro, J. a jeho díla *The psychology of body language* a *What Every Body Is Saying*, Nashera J. a dílo *Jak prokouknout lež a odhalit pravdu*, Dana Ariely a dílo *Jak drahá je nepoctivost: proč každému lžeme, hlavně sami sobě*, Zbyněk Vybíral a jeho díla *Psychologie komunikace* a *Lži, polopravdy a pravda v lidské komunikaci*.

Jak můžeme vidět z toho výčtu, který zajisté není úplný, ale nabízí spíše jen přehled několika hlavních zástupců z oblastí filosofie a psychologie, ukazuje se, že téma pravdy je mnohem více téma filosofické, nežli psychologické. Nabízí se vysvětlení, že téma pravdy tak, jak ho pojímá např. Platón, je pro vědu neuchopitelné – nedá se změřit, chytit, přesně popsat, analyzovat a testovat. Proto se jeví jako logické, že je pravda v psychologii převedena na téma pravdivosti (lidského vnímání, usuzování, apod.), téma lži – lhaní se dá měřit (viz celý obor forenzní a policejní psychologie). Tyto “oblasti pravdy“ jsou něčím, co poskytuje psychologii dostatek předmětů výzkumu a plně je sytí.

1 CO SE MÍNÍ PRAVDOU A CO JE TO PRAVDA? – FILOSOFICKÉ KOŘENY

Otázka po pravdě je jednou z fundamentálních otázek filosofie. Téměř každý filosof každé doby se při svém filosofování této otázky dotkl. Bez znalosti toho, co je pravdivé, nelze dospět k žádnému poznání, protože ona pravdivost je svou povahou určujícím charakterem tohoto poznání. Abychom tedy nezůstali uvězněni v nevědomosti, jež nám poskytují zdi jeskyně, musíme se zrodit, podniknout cestu ze zdola nahoru a hledat pravdu. Rýsuje se nám tak existence vztahu mezi pravdou a poznáním.

V antickém Řecku se v souvislosti s pravdou hovořilo o ALÉTHEIA¹, jejímž autorem je Parmenidés z Eleje, který ji ve své básni *O přírodě* vkládá do úst bohyni Diké:

„Máš proto zvědět všechno:

jednak statečné srdce ty poznáš okrouhlé Pravdy,

jednak domněnky lidské, v nichž není jistoty pravé

(CHREO DE SE PANTA PYTHESTHAI

EMEN ALETHEIES EYKYKLEOS ATREMES HETOR

EDE BROTON DOXAS, TAIS UK ENI PISTIS ALETHES). “(in Vlček, 2002, s. 3)

Dále pak:

„jedna cesta, že jest a že vůbec nebytí není,

dráha to přesvědčení, neb ono provází pravdu

(HE MEN HOPOS ESTIN TE KAI HOS UK ESTI ME EINAI

PEITHUS ESTI KELEYTHOS (ALETHEIEI GAR OPEDEI) “(tamtéž)

---

¹Podrobně se pravdě ve smyslu ALÉTHEIA věnoval Martin Heidegger, který promyslel význam neskrytosti do hlubších detailů.

Trochu jiný překlad této básně uvádím níže:

*„Máš tedy zvědět všechno
Jednak neochvějně srdce okrouhlé Pravdy,
jednak domněnky smrtelníků, v nichž není pravdivá přesvědčivost.
Přesto však poznáš i to, že tyto domněnky
mohou být přijatelné, díky procházení veskrze všeho.“ (Testimonia DK 28 B1)*

*„Povím ti o těchto (cestách), podrž si to vyprávění, až je uslyšíš,
jaké cesty poznání jsou jedině myslitelné:
První, že je, a nemůže nebýt,
to je dráha přesvědčení, neb ono provází pravdu.
Druhá, že není, a že je nutné, aby nebylo,
o této cestě ti říkám, že je zcela nepoznatelná,
neboť bys ani nepoznal, co není, není to totiž možné,
ani by (o tom) nic neřekl.“ (Testimonia DK 28 B 2)*

Význam slova ALÉTHEIA je *neskrytost*. Jako takové ji můžeme rozumět jednak jako synonymu ke slovu pravda anebo jako určující zakládající vlastnosti pravdy (*neskrytost*). Ať už se vydáme jedním či druhým směrem, je zcela zřejmé, že pravdu a neskrytost od sebe nemůžeme zcela oddělit. Je však otázkou, jak s tímto vztahem budeme zacházet a jaká východiska z něj budeme myslet. Věřím, že právě toto zacházení s pravdou v jejích vztazích k jiným fenoménům hraje klíčovou roli v tom, jak je pojmána a rozuměna v současnosti. Zároveň je také důležité uvědomit si, že nelze promýšlet pravdu bez dějinného kontextu.

Ve filosofii se však nesetkáváme jen s pojmem ALETHÉIA, ale i s pojmy dalšími. Patří mezi ně VERUM a ADEQUATIO. Každý z těchto pojmů, jak si ukážeme, odkazuje k jinému chápání pravdy, jenž reaguje primárně na vývoj poznání a poněkud nadneseně se dá říci, že je reakcí na “ducha doby”.

VERUM je latinské slovo pro pravdu. Abychom blíže pochopili jeho povahu, pomůžeme si slovem odvozeným – “verifikace“: „v. (je) ověřování pravdivosti výroku či hypotézy (domněnky), a to buď LOGICKY, nebo ZKUŠENOSTNĚ (empiricky, experimentálně – v přírodních vědách)“ (Olšovský, 2011, s. 275) a dále „...věta je ve vědě pravdivá nebo

nepravdivá jen v procesu verifikace. Metafyzické výroky jsou považovány za nesmyslné (nevědecké)“ (tamtéž). Pojem a potažmo proces verifikace se tak stal metodologickým základem vědy. Můžeme si povšimnout, že se drobně odchylujeme od pojmu pravdy a přecházíme k pojmu “pravdivost“ čímž uchopujeme pravdu skrze její procesní charakter. Takto uchopený pojem pravdy se pak jeví srozumitelnější, což způsobuje její logický a vědecký charakter, pro který je typický jasně ohraničený a definovaný prostorový rámeček. Touto cestou se dostáváme do mnohem větší vzdálenosti od ALETHÉIA, protože v prostoru VERUM není pro skrytost místo.

ADEQUATIO znamená “shodu, shodné, soulad, odpovídající“ (k/vůči něčemu). S tímto pojmem se můžeme setkat převážně v novověké filosofii, nejvýrazněji ve filosofii R. Descartese, ale své kořeny má v klasické logice již u Aristotela, pro kterého je místem pravdy výpověď (soud) – pravda je SHODA rozumu a řeči. Výraz ADEQUATIO má tak ve své povaze jeden důležitý fenomén, jímž je “vztah“ jedné věci k druhé (rozumu a řeči, tvrzení a reality, apod.). Tímto se naše chápání pravdy utváří skrze uchopení vztahu mezi dvěma věcmi a teprve na základě tohoto vztahu odvozujeme a myslíme pravdu, potažmo pravdivost či nepravdivost. Dalo by se tedy říci, že namísto otázky po tom, co „je pravda?“ se ptáme „je tento vztah mezi těmito věcmi pravdivý, tedy ve shodě?“.

Z výše zmíněných pojmů se nám pro zachycení pravdy může jako nejvýstižnější jevit pojem ALETHÉIA, jelikož v sobě nese onen zahalený, až tajemný význam pravdy. Pojmy VERUM a ADEQUATIO se pak jeví jako jisté deriváty pojmu pravda a to právě pro její obtížnou zachytitelnost. Není náhoda, že právě ve vědě se ponejvíce setkáváme právě s těmito výrazy, protože je nereálné vědeckou cestou poznání dospět k pravdě ve smyslu ALETHÉIA. Je možné věci verifikovat, hledat shody a rozpory a navzájem je porovnávat. Tento způsob dává vědě pevné hranice, pole, ve kterém se může (a umí) rozprostírat.

1.1 POJETÍ PRAVDY VE STAROVĚKÉ FILOSOFII

Jak jsem zmínila v úvodu, v antické filosofii se setkáváme s pojmem ALETHÉIA – *neskrytost*. Sám český překlad tohoto slova v sobě nese jasný význam: pravda jest to, co *není skryté*, resp. pravda jest něčím, co je *neskryté*. Mohli bychom použít výraz *zjevné*, ovšem můžeme tušit, že *skrytost* k pravdě patří jako pozadí, z kterého se teprve sama ze sebe dává. Tudíž bychom mohli vznést další otázku a to nikoli otázku pídící se po povaze pravdy, nýbrž otázku po tom, co je vůbec oním *úkrytem* pravdy, který je současně jejím domovem a z něhož teprve může vyvstávat do popředí? Zde se také setkáváme s trochu jinou definicí ALETHÉIA: „*alethéia je řecký výraz pro neskrytost samu, jež patří ke smyslu PRAVDY (pravda jako alethéia je pravdou/SVĚTLINOU BYTÍ)*“ (Olšovský, 2011, s. 13). Můžeme vidět, že ALETHÉIA nemusí být vnímáno jen jako synonymum pro pravdu, ale také její povahu/vlastnost, může být tzv. „bytností“ pravdy. Aby se tedy pravda vyjevila, je zapotřebí ALETHÉIA (neskrytost/otevřenost), která „*předchází každému JEVENÍ pravdy*“ (tamtéž). Naše obojaká tendence vysvětlovat ALETHÉIA jako pravdu i jako povahu pravdy (dalo by se říci i zakládající předpoklad pravdy) nás v podstatě jen odkazuje k původnímu významu neskrytosti – fenomén, který mluví o neskrytosti a zároveň v sobě skrytost obsahuje. Můžeme tak chápat pojetí pravdy jako obraz hada, jenž pojídá svůj vlastní ocas. V antickém myšlení je místem pravdy bytí jsoícího, „*protože pravda je jeho odkrýváním a odkrytím*“ (ALETHÉIA) (Vlček, 2002, s. 10).

V antickém Řecku se setkáváme s racionalismem, ovšem jiným, než ho známe z doby novověku. Antický člověk se považuje za střed světa stejně jako člověk novověký, zároveň si je vědom celku světa a jeho přirozenosti (FYSIS), která jej obklopuje. Díky tomu je jeho přístup k poznání a rozkrývání zákonitostí světa více kontextuální a v souladu s přírodou, ze které se na jednu stranu vyčleňuje, avšak současně se vnímá jako její pevná součást, ve které je mnoho částí, které jej přesahují. Vstupuje do toho i náboženství, které je oproti středověké tradici více svobodné a antický člověk se tak podřizuje mnohem více kontrole obce, nežli kontrole církve. Přesto není antický racionalismus osvobozen od víry v takové míře jako racionalismus novověký. Teologie byla součástí filosofie. To je jeden z hlavních rozdílů, kdy novověkému člověku nestojí víra v cestě jeho poznání, čímž se může zdát, že nabývá mnohem větší svobody a naproti tomu antický člověk, jenž je stále součástí života Bohů a tím pádem je jeho prostor poznání ohraničený.

Další podstatnou charakteristikou antické filosofie je její primární místo v oblasti vědění a vztah k odborným vědám. Antická filosofie je považována za souhrn všeho vědění a poznání. Na počátku se z ní žádné vědy nevyčleňují, ale jsou naopak považovány za její pevnou součást. K přelomu dochází v době alexandrijské, kdy docházelo k velkému rozmachu styku západní a východní kultury. Též mluvíme o helénistickém období, jehož jedním z hlavních středisek byla Alexandrie rozprostírající se v severní Africe na pobřeží Středozemního moře. Toto období je mimo jiné přelomové také v tom, že nás retrospektivně upozorňuje na významný vliv východní kultury, především indické a arabské, jež formovala naše “západní” myšlení. Rozmach odborných věd a jejich postupné oddělování od filosofie pokračuje do období středověku, kde se tento vývoj na určitou dobu utlumí a znovu naplno počíná v období novověku.

Pro účely této práce se vydáme cestou promyšlení pravdy spolu s konkrétními filosofy této doby. Zařazují mezi ně Platóna a Aristotela.

1.1.2 POJETÍ PRAVDY V PLATÓNOVĚ FILOSOFII

Zásadním textem, který nám poslouží k tomu, abychom mohli nahlédnout, jak pojem pravdy Platón promýšlel, je Ústava – konkrétně kniha šestá a sedmá, pojednávající o vztahu k poznání a pravdě a známém podobenství o jeskyni. Je zajímavé si povšimnout, že samotná povaha Platónových textů vychází z podstaty pravdy, tedy tvrzení, že pravda se projevuje v dialogu. Platónovy texty jsou stavěny jako dialogy Sokrata s druhým člověkem (zde konkrétně s Glaukónem). Během dialogu díky způsobu sokratovského tázání se mluvčí dostávají k pravdě.

Podobenství o jeskyni vypráví příběh o lidech uvězněných v jeskyni. V této jeskyni jsou lidé připoutáni řetězy a tak se nemohou nijak otáčet. V jeskyni v ohništi hoří oheň a díky tomu se na zdi jeskyně promítají stíny odrážející věci v okolí i venku. Tyto stíny jsou to jediné, co lidé uvězněni v jeskyni vidí. Jsou tedy tím jediným, co znají a proto je považují za pravdivé. Jednou se však jeden člověk zbaví pout a získává tak svobodu. Jiří Michálek v této souvislosti mluví o dvou podobách svobody – ta první je svoboda negativní, je to osvobození tím, že ztrácíme pouta, něčeho jsme zbaveni. Tato svoboda je však „*uvolněním do prázdna*“

(Michálek, 2015) a ta nestačí k tomu, aby člověk mohl žít jako lidská bytost. Teprve krokem, kdy si oči bývalého vězně přivyknou na denní světlo a pohlédnou ke slunci, získáváme pozitivní svobodu. Slunce zastupuje nejvyšší ideu dobra, ke které člověk svobodně přimkne. Proces, kdy člověk vyjde z jeskyně ven a zprvu je sluncem oslepen, je procesem, kdy si člověk musí na světlo přivyknout, musí přijmout, že to, co doposud považoval za pravdivé, tedy stíny v jeskyni, bylo klamné. V momentě, kdy si člověk přivykne na slunce, otevře se světlu, není již cesta zpět. Pokud by se vrátil do jeskyně, vrací se s vědomím, že vše uvnitř byl klam. Dokonce má i pramálo šancí o svém poznání přesvědčit ostatní. Ti by mu nejspíše nevěřili, protože stále žijí v iluzi, kterou považují za pravdivou. Významnými se tak mohou jevit dva pohyby: přijetí světla a nemožnost vrátit se zpět. Jak nám říká Herakleitos: *nikdy nevstoupíš do téže řeky dvakrát*. Řeka je totiž neustále v pohybu, každou vteřinu se mění a tak může být stejná, ale již nikdy totožná. Nabízí se i porovnání s příběhem o vyhnání z Ráje. Eva a Adam okusili ze stromu poznání, poznali rozdíl mezi dobrým a zlým, mezi pravdou a lží. Jak vidíme, momenty, kdy člověk překročí jistou hranici poznání, sebou nesou ztrátu dosavadního.

Platón v podobenství o jeskyni popisuje dva druhy světů, svět smyslů a svět poznání. Svět smyslů je světem v jeskyni. Svět poznání je světem venku. Svět poznání je světem podstat a idejí. Slunce, tedy světlo jako nejvyšší idea dobra, je pro Platóna pozadím, nutnou podmínkou k tomu, abychom viděli. Dobro je tedy zakládající charakteristikou našeho života. Bez něj bychom byli slepí a uvěznění v jeskyni. Pravda je něčím, co se zakládá v dobru a ona samotná umožňuje poznání. Pravda je něčím, co člověka přivádí k dobru. Sama se k dobru přimyká, nikdy není sama o sobě. Dobro je horizontem i východiskem pro pravdu.

1.1.3 POJETÍ PRAVDY V ARISTOTELOVĚ FILOSOFII

Aristoteles vychází z Platóna, Někdy se můžeme setkat s tím, že je dáván do opozice vůči Platónovi. Jiný názor nám zase říká, že bychom měli Aristotela vnímat v řetězci Sokrates – Platón – Aristoteles. Tento přístup zdůrazňuje mnohem více kontext a souvislosti. Nemusíme se tak nutně dívat na filosofy odděleně a skrze jejich rozdílnost.

Aristoteles byl Platónův žák, absolvent platónské školy. Samotné filosofování bylo pro Aristotela spojeno s obdivem/údivem, jenž člověk zažíval ve chvíli, kdy pozoroval svět. Údiv je počátkem filosofování, protože nutí klást otázky. Jako Platónův žák i Aristoteles mluvil o idejích, nevnímal je však tak přísně odděleny od jevů, jelikož tvrdil, že ideje jsou v jevech samých ukryté. Aristoteles přináší do poznání dualitu, nikoli však explicitní dělení na svět jevů a svět idejí. U každého jsoucna Aristoteles rozeznává látku a formu. Forma je něčím, čím proniká idea. V Aristotelově filosofii se tak setkáváme se čtyřmi základními principy: princip látkový a tři principy formální – forma, příčina a účel. K vysvětlení pojetí jsoucna uvádím tento příklad: „*Podobně socha byla vytvořena z mramoru, mramor je tedy její látkou, ale látka tato sama nepostačí, aby socha vznikla a existovala, mramor musí nabýti právě určité podoby, formy, forma ta musí být nejprve v mysli toho, kdo jí vytvořiti chce, tedy v představě umělcově, forma ta je tedy zároveň účelem i příčinou sochy.*“ (Dršina, 1914, s. 253). Každé jsoucno je tedy složené z látky a formy, které jsou základním principem bytí. Svět se podle Aristotela rozprostírá mezi dvěma okraji. Na jedné straně je látka bez formy – *prvolátka*, která je něčím zcela abstraktním, duchovním a neuchopitelným a na straně druhé forma, která v sobě nemá žádnou látku. Tuto formu lze nazývat Bohem: „*Čistá forma, nemající v sobě žádné látky, plnost skutečnosti, skutečné, čisté bytí – Bůh.*“ (Dršina, 1914, s. 253). Na poměr mezi látkou a formou lze nahlížet jako na poměr mezi tělem a duší, v Platónově filosofii se blížíme poměru mezi světem smyslu a světem idejí. Duše je pro Aristotela principem života, stejně jako nejčistší forma, kterou je Bůh, je principem všeho. Aristoteles rozeznává vícero typů duše: duši rostlinnou, živočišnou a lidskou. Lidská duše je svou povahou duší myslící. Myšlení je tedy základní charakteristikou lidí. Na to navazuje kladení si otázky, co je smyslem a cílem lidského života a dospívá k odpovědi, že je tím dosažení blaženosti. Blažený život je život rozumový, tj. že ona forma – rozum v případě člověka je tím, skrze co se člověk přibližuje k ideji. Jak jsem napsala výše, Bůh je čistou formou, tou nejvyšší a dokonalou. Je příčinou všeho. Každé jsoucno (tedy i člověk) má v sobě látku i formu. Člověk však není dokonalý, na rozdíl od Boha, tudíž nemůže dosáhnout plné

blaženosti. Rozum tak člověku slouží k tomu, aby se mohl svobodně rozhodovat co je správné a co není, protože on sám se pohybuje také ve dvou krajnostech – má v sobě i něco zvířecího. Člověk by měl směřovat k tomu, aby poznal dobro.

Pravda, jako idea, je obsažena v jsooucnech. Proniknout k ideji tedy znamená zkoumat jsooucna až k jejich podstatě. Je však otázkou, zda člověk, jenž je sám nedokonalý, může zcela poznat dokonalé ideje. Přesto, díky rozumu, se člověk o poznání jsooucn pokouší: „Vyzkoumat pravdu je jednak nesnadné, jednak snadné. Známkou toho je již to, že nikdo ji nemůže úplně dosíci, ani se jí zcela chybit, ale že každý dovede alespoň něco říci o přirozené povaze věcí (fysis),...“ (Aristoteles, 2003, s. 64). Filosof je člověkem myslícím, teoretickým. Zde si dovolím uvést výklad slova teoretický, protože nám pomůže lépe porozumět tématu poznávání a tedy hledání pravdy. Pojem THEORIA vychází z výrazu THEOS-HOREIN, „což znamená „zřítí božství“, přeneseně nahlížet do sféry základu, počátku, vlády (ARCHE), která vládne tomu, co jest. Dále pojem THEOREIN, což znamená „obhlížeti“ věc v jejím celku, tedy tak, že vidím začátek i konec. Pojem THEOROS znamená divák.“ (Vlček, 2002, s. 7). Teoretické vědění je tedy takové, které znamená poznávání podstaty věcí a to v jejich celku, kdy je člověk svědkem zrození a konce, příčiny i důsledku a to vše jako zmíněný divák, což je zásadní, protože to znamená, že nechává věci být. Filosofie je vědou teoretickou a cílem teoretického vědění² je pravda: „Správné je také, nazývá-li se filosofie vědou o pravdě.“ (Aristoteles, 2003, s. 67). Kromě toho Aristoteles ještě popisuje vědy praktické, které mají za cíl výkon. Čisté teoretické vědění by nemělo být zaměřeno na praxi, ale na to, co je věčné a trvalé. Nemělo by jsooucna přetvářet a zasahovat do nich (jako to dělají vědy praktické), nýbrž by je mělo „nechat být“. Aristoteles dále o pravdě říká: „Pravdu však neznáme bez <znalosti> příčiny. Ve všem pak podstatný ráz v nejvyšším stupni náleží tomu, co <je příčinou, že> se jako stejnojmenné dostává také věcem ostatním, například oheň je něčím nejteplejším, neboť je příčinou teploty ostatních věcí. A tak i pravdivé v nejvyšším stupni je to, co je příčinou, že je pravdivé všechno, co je pozdější. Proto pravdu v nejvyšším stupni obsahují nutně počátky toho, co je trvalé, věčné. Neboť nejsou pravdivé jenom někdy, ani něco jiného není příčinou jejich jsooucnosti (aition tú einai), nýbrž ony samy jsou příčinou všeho ostatního, takže všechno je také k pravdě v takovém poměru, v jakém je k jsooucnosti.“ (Aristoteles, 2003, s. 65). Počátky všeho, co je trvalé a věčné v sobě obsahují nejvyšší stupeň pravdy. Tyto počátky jsou posvátné, protože jsou příčinou všeho ostatního. To nás vede opět k začátku, kdy jsme hovořili o údivu, jímž filosofie počíná, toto je totiž místem oněch počátků.

---

² Aristoteles dělil teoretické vědění na první filosofii (HE PROTE FILOSOFIA), filosofii druhou (HE FILOSOFIA DEUTEREI), jež se zabývá FYSIS a matematiku.

Aristoteles se také hojně zabýval pravdou z pohledu logiky a řeči. Zde se pohybujeme spíše na poli pravdivé – nepravdivé, a více se blížíme k pravdě v podobě ADEQUATIO. Aristoteles se zabýval pravdivostí výroků. Mluvíme tedy o sylogismu – logickém důsledku. Sylogismus se skládá ze dvou premis a jednoho závěru. Premisy obsahují subjekt, predikát a medián. Sylogismus tedy vypadá např. takto:

Premisa 1.: Všichni lidé jsou smrtelní.

Premisa 2.: Já jsem člověk.

Závěr: Já jsem smrtelná.

Jak vidíme, závěr je odvozen z předchozích dvou premis. Premisy jsou z pohledu pravdivosti zásadní, protože pokud by byly nepravdivé, nelze z nich vyvodit pravdivý závěr. Sylogismus se tak stal metodou vědeckého zkoumání.

1.2 POJETÍ PRAVDY VE STŘEDOVĚKÉ FILOSOFII

Období středověku se rozprostírá mezi 5. století n. l. až 15. století n. l. Oba konce tohoto období se váží k pádům významných říší. Na jeho počátku stojí pád Západořímské říše a na jeho konci pád Konstantinopole a tím zánik Byzantské říše. Prostor mezi tím je těmito pády silně ovlivněn a zároveň dává prostor pro růst a vznik nových směrů a světonázorů. Za vyzdvižení stojí jakési prolínání antických, křesťanských, židovských a islámských nauk, jež se soustřeďuje do období celého středověku. Běžně se uvádí, že konec středověku je charakterizován nástupem renesance, ovšem s její podobou se můžeme setkat již v 8. století n.l., kdy mluvíme o tzv. Karolínské renesanci. Proto by bylo jednostranné mluvit o období středověku jen jako o období temna. Je nutné podotknout, že hodnocení filosofie v období středověku bývá často uskutečňováno z pohledu západního křesťanství. Proto bývá často opomíjen význam východních kultur, východního křesťanství i západního nekřesťanství.

Níže budou psát o filosofii jako o služce teologie. V Byzanci však mezi teologií a filosofií nedocházelo k takovým sporům, jaké můžeme vidět později v západních zemích. Teologii se v Byzanci často udržovala za zdmi klášterů a nedostávala se do škol. Filosofie byla soustřeďována do soukromé výuky. Nedocházelo tak ke sporu filosofie a teologie v rovině institucí. Zajímavý je i pohled na středověk z pohledu časovosti. Na období středověku se můžeme tedy dívat následovně jako na období rozprostírající se mezi 6. až 15. století n. l. a zároveň na období rozprostírající se mezi druhou polovinu 2. století hidžry a konec 8. století hidžry.³ Z pohledu časovosti se nám tak zde rozprostírají stejná období, ale nikoli totožná. To samo je nositelem velkého významu, který by nás měl vést k větší otevřenosti a pokoře ve vnímání toho, co považujeme za období středověku. Dokonce se dá následně říci slovy A.D. Libera: „*Středověk je více.*“ (De Libera, 2019, s. 12) a bylo by tak krátkozraké považovat přístup ke středověku z pohledu křesťanské západní společnosti za jediný možný. Ve své práci bohužel nemám tolik prostoru, abych se hlouběji zabývala středověkem z vícera pohledů tak, jak podle mne zasluhuje, ale vnímala jsem jako svou povinnost na tuto skutečnost alespoň poukázat. Budu se tedy často obracet ke středověku z pohledu západně-křesťanského, ale činím tak vědomě (pro účely mé práce), nikoli z nevědomosti.

Pro západní křesťanskou středověkou filosofii je typických několik principů, které určovaly její ráz. Jedním z nich je silný vliv teologie. Není nic zvláštního na tom, že se někdy

---

³ Hidžra – islámský letopočet odvozený od odchodu proroka Mohameda z Mekky do Medíny.

můžeme setkat s tvrzením, že filosofie byla služkou teologie (*philosophia ancilla theologiae*). Pokud jsme v kapitolách o starověké filosofii mluvili o tom, že náboženství bylo pevnou součástí filosofie a samotný prostor náboženství byl svobodný, v období středověku se teologie stává určujícím východiskem pro samotné filosofování. Člověk není již obrácen směrem do světa, přírody a světského života, ale naopak svou pozornost upíná k posmrtnému životu. Život sám se tak stával jen jakýmsi předstupněm, derivátem něčeho opravdového, co mělo přijít po smrti. Středověký člověk se tak odklání od smyslového a tělesného, často ho dokonce považuje za něco nedůležitého až nebezpečného, co ho svádí na čisté duchovní cestě. Z toho vychází další typické znaky středověké filosofie. Jsou jimi tzv. supranaturalismus a supraracionalismus. V supraracionalismu (*supra ratio*) jsou nad lidský rozum stavěny vyšší autority, konkrétně autorita Boha a církve, jež jeho prostřednictvím mluvila. Setkáváme se tak (alespoň zpočátku) s jakýmsi odporem proti vědám a starověké filosofii. Názorem doby je, že veškeré vědění je hodnotné a cenné jen v tom případě, že je prostředkem k vyšším cílům, konkrétně k božské pravdě. „*Bohoslovi jest vlastní cíl lidského poznání, jako Bůh jest střed, původ i cíl všeho jsoucna.*“ (Drtina, 1914, s. 378). Tento postoj se však postupně proměňuje a zlaté období středověku je charakteristické svým otevřením vůči antickým filosofům. Aristotelova díla jsou překládána do latiny. Sokrates byl připodobňován ke Kristu. Bylo na něj nahlíženo jako na jakéhosi předchůdce Krista.⁴ Zde se filosofie stává onou služkou teologii, protože měla sloužit jako prostředek k obhájení náboženských pravd a víry. Cílem se tak stalo usilování o syntézu starověké filosofie a víry. Supranaturalismus (*supra naturam*) se projevoval převážně v přístupu k vlastnímu životu, tělu, přírodě a všemu světskému. Pro středověk je charakteristická snaha o vítězství nad tělem a smyslovým světem. Toho bylo dosahováno asketickým způsobem života, jenž byl ideálem křesťanského života. Snaha o umrtvení těla, popření přirozeného a vyzdvižení pomíjivosti lidského života vedla k pohrdavému přístupu ke světu, jak uvádí František Drtina slovy papeže Innocence III.: „*Umíráme, když žijeme, a teprve pak přestáváme umírat, když přestáváme žít.*“ (Drtina, 1914, s. 358). Velké váze se tak těšil mnišský život. V období středověku se formuje několik velmi mocných mnišských řádů, jež naplňovaly onen duchovní cíl kontemplativního života. Tyto světonázory samozřejmě přesahovaly i do tak světských oblastí jako byla správa státu, práce a dokonce i intimní život. Světský stát podle křesťanské nauky vznikl v důsledku prvotního hříchu. V ráji člověk státní zřízení neznal, a tak byla za boží stát na zemi považována církev. To přirozeně posilovalo její mocenskou pozici. Církev jako království

---

⁴ Podobnost mezi Sokratem a Kristem, jež vzbuzovala pozornost středověkých učenců, spočívala v obžalobě a smrti Sokrata a Krista.

boží bylo povýšeno nad světský stát. Zde můžeme vidět rozdíl mezi středověkem a starověkem, ve kterém, jak jsme již zmínili, bylo tím, čemu se člověk podřizoval obec a nikoli církev. Církev se ve středověku dostala na piedestal. Vše ostatní bylo dáváno vůči ní do protikladu v analogii nebe a země. Samozřejmě i tento názor postupem času ochaboval, protože se dostával do sporu s praktickým životem. Ne všichni lidé na zemi se mohli věnovat kontemplativnímu způsobu života, ani nebylo myslitelné, aby všichni vyznávali asketický způsob života. Samotná silně mocenská pozice církve byla v kontrastu toho, co hlásala, tedy snaha o umírnění život v chudobě a odříkání. Díky tomu supranaturalismus obrušuje své hrany a reaguje na reálný život lidí. Tak například manželství (v krajním supranaturalismu nemyslitelné) se dostává do přijatelné pozice tím, že se z něj stává svátost manželská, které je požehnáno Bohem a tím pádem je pohlavní láska očištěna. Dalším příkladem je rostoucí bohatství církve, křížové výpravy a s nimi vznikající symbol rytířství. Hnacím motorem se stala snaha o podrobení světa nevěřících, což by odpovídalo uznávanému motivu dosažení vyššího cíle. Můžeme však v těchto příkladech také vidět i jakási malá vítězství světského života a všeho, co k němu patří.

A co se týče našeho tématu, tedy nahlížení pravdy? Na myšleních Tomáše Akvinského si ukážeme, jak to s pojetím pravdy bylo. Dopředu se však dá říci, že období středověku bylo co do jistoty poznání a hlásání pravdy jedním z nejpevnějších.

1.2.1 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII TOMÁŠE AKVINSKÉHO

Tomáš Akvinský, žák Alberta Velikého, se řadí mezi největší filosofy období scholastiky. Byl přezdíván “doctor angelicus“ či “kníže scholastiky“. Ve své filosofii vycházel primárně z Aristotela a to v duchu scholastické tradice, tedy prostřednictvím antické filosofie dokazovat křesťanská dogmata. Tomáš Akvinský se řídil postojem, že úkolem filosofie není pravdu nacházet (protože ta již existuje), nýbrž ji vykládat, vysvětlovat a obhajovat. Jak jsem předznamenala již v úvodu o středověké filosofii, znamenalo to tedy, že pravda, kterou v západních zemích silně zprostředkovávala křesťanská nauka, byla pomocí filosofie dokazována a vysvětlována. Cílem tedy nebylo hledat pravdu, nýbrž najít ve filosofii oporu pravdy křesťanské nauky. Rozum tak měl sloužit víře. A tak, co se týče dokazování náboženských dogmat, bylo možno skrze rozum dospět k závěru, že nelze mít žádné rozumové námitky proti jednotlivým náboženským dogmatům, či lze rozumem dospět k pravděpodobným důvodům anebo nacházet analogie ve smyslovém světě (např. z pohybu ve smyslovém světě můžeme usuzovat o prvotním hybateli – o Bohu). Filosofie sama (a lidský rozum) nemohl však nikdy dospět k pochopení a dokázání nejvyšších náboženských pravd (např. nauka o trojici, o dědičném hříchu, o vykoupení, o svátostech, apod.). Tomáš Akvinský však přišel se způsobem, jak k těmto nejvyšším pravdám dospět. Filosofii tak dělí na přirozenou a zjevenou. Filosofie přirozená (*philosophia rationalis*) je ta, o které jsme doposud mluvily. Je to pravda rozumová. Ta se může mýlit. Filosofie zjevená (*philosophia revelata*) je místem nadpřirozených pravd a mýlit se nikdy nemůže, je neomylná.

Jak jsem psala výše, Tomáš Akvinský vycházel z Aristotelova učení. Taktéž mluví o tom, že jsoucna jsou složena z látky a formy. U formy rozeznává dva typy: formu subsistentní, která je od látky oddělena a existuje sama osobě, např. andělé, a formu materiální, která bez látky existovat nemůže, např. lidská duše v těle člověka. Kromě tohoto Tomáš Akvinský přichází ještě s rozeznáváním mezi podstatou (*essentia*) a bytím (*esse/existentia*). Podstata je u subsistentních jsoucen dána formou a u smyslných jsoucen je dána formou i látkou. Smyslová jsoucna jsou vždy složena z látky a formy, ale veškerá jsoucna, tedy i subsistentní jsou složeny i z podstaty a bytí. Tomáš Akvinský dále uvádí ještě pět módů bytí, mezi které patří i pravda. Pravda je v úzkém vztahu s Bohem, protože ji od něj odvozujeme. Jsoucna jsou pak pravdivá, pokud jsou v souladu s božskou ideou. Bůh je absolutní, je čistou pravdou. Od této jediné pravdy má pak člověk mnoho pravd, ke kterým

může docházet skrze rozum. Člověk však nikdy nemůže dojít k té jediné pravdě, protože je součástí smyslového světa, a tak dospívá jen k jejím částem, především skrze rozumové poznávání. Nejvyšší pravdu ve své celistvosti může přijímat skrze víru, nikoli svým rozumem. Pravdivé poznání Tomáš Akvinský popisuje jako shodu mezi rozumem a věcí: „*Tedy to, co přidává pravdivé k jsoucímu, je sjednocení ve formě neboli shoda věci a intelektu.*“ (Akvinský, 2003, s. 91). Poznání může být dle sv. Tomáše dvojitý: smyslové a rozumové. „*Poznání smyslové podává látku, kterou poznání rozumové odívá v určitou formu.*“ (Drtina, 1914, s. 515). Poznání samo je vedle vůle projevem lidské duše. Rozumové poznání je lidem vlastní a jeho nejvlastnějším předmětem by mělo být poznání Boha. Existují však tři způsoby poznání Boha: poznání skrze rozum, skrze víru a skrze intuici. Třetí zmíněné způsobuje pravou blaženost, ale k té můžeme dojít až po smrti. Vidíme tedy, že poznání nejvyšší pravdy je člověku během jeho života odepřeno a může se pohybovat jen v rozmezí prvních dvou, tedy skrze poznávání rozumové a poznávání skrze víru.

1.3 POJETÍ PRAVDY V NOVOVĚKÉ FILOSOFII

Období novověké filosofie se rozprostírá mezi 15. a 18. století. Pro tuto dobu je charakteristické vzvednutí člověka nad záležitosti církve a z toho vyplývající oddělení církve a filosofie, z které se během novověku dále oddělují jednotlivé vědy. Pokud se říká, že v období středověku byla filosofie služkou teologie (*philosophia ancilla theologiae*), tak v období novověku se filosofie dostává do područí vědy a v následujících stoletích budeme svědky toho, jak filosofie bude podstupovat nový boj o své místo. Nebudeme ale předbíhat. Nyní se vraťme k době novověké.

Pro názornější popsání novověké filosofie nám poslouží zachycení jejích odlišností od filosofie středověku. Inspirací nám bude především základní text Františka Drtiny.⁵ Jak již bylo zmíněno na začátku, hlavní charakteristikou novověké filosofie je její oddělování od církve. Zajisté to neznámá, že bychom do té doby nemohli ve filosofii identifikovat známky tohoto procesu oddělování, ale právě v období novověku je tento proces nejmarkantnější. Významnými směry, které určovaly ráz a charakter filosofie této doby byl racionalismus a naturalismus a to v opozici vůči supraracionalismu a supranaturalismu dominujícímu ve středověku. Pokud do té doby bylo dominantním charakterem filosofie ono „supra naturam“ a „supra ratio“, tedy „nad přírodou“ a „nad rozumem“, tak v období novověku můžeme být svědky jakéhosi pohybu směrem dolů k přírodě a rozumu. Novověký člověk se již nezabývá toliko tím, co bude po smrti a nepřistupuje k životu jako k něčemu nepravému, nýbrž svůj život prožívá jako to pravé, skutečné a hodné toho, aby mu byla věnována péče. Upíná k němu své poznání a rozum se stává něčím, čemu může člověk věřit. Sestupuje se od víry ve vyšší autority, které byly v době středověku kladeny na piedestal. Z nebe se vědění snáší na zem, k člověku. Tímto procesem se novověká filosofie humanizuje. Vystupuje ze své výsadní pozice, kdy „*filosofie měla na sobě cosi aristokratického*“ (Drtiny, 1946, s. 18) a stává se společně s vědou dostupná „*každému schopnému člověku*“. (tamtéž). Ruku v ruce s tím můžeme zahlédnout počátky pragmatismu, kdy je kladen větší důraz na praktické užitky filosofie a vědy než na samotné teoretizování.

V novověké filosofii se objevuje také další zajímavý prvek. Jím je jakási „neohraničenost“ – tu můžeme vidět i ve vývoji věd a principu neohraničenosti poznání, ve kterém se člověk staví do role objevitele, před kterým se rozprostírá nekonečné pole možností. Tato neohraničenost

---

⁵ František Drtina: Úvod do filosofie II.

vzniká z nově se utvářeného světonázoru, jejímž představitelem je Koperník, Galileo Galilei a Gordano Bruno. Hovoříme o tzv. „*sluncestředném názoru Koperníkovu*“ (Dršina, 1946, s. 14) oproti „aristotelsko-ptolemajskému“ názoru převládajícímu ve středověku. Země přestává být středem vesmíru, taktéž člověk již není středem země (zde prvky přechodu od supranaturalismu k naturalismu). Jak poeticky píše František Dršina: „*Vypáčeny byly hvězdy ze svých pevných sfér, rozbit pevný obal nebe stálic obkličující všechno, a člověku se otevřel volný rozhled do nekonečného prostoru na množství světů mimo sluneční soustavu naši*“ (tamtéž). Tato neohraničenost a nekonečnost nutí novověkého člověka přemýšlet o možnostech svého rozumu a poznání, kdy na jedné straně si uvědomuje obrovské pole možností a na straně druhé limity, protože nekonečné nelze nikdy uchopit. To však tehdejšímu člověku neubírá na touze věci kolem sebe uchopovat a poznávat. Tato touha zajisté stojí u zrodu věd a jejich rozrůstání v tamější době. Jakoby si novověký člověk říkal: „Vím, že nemohu poznat vše, ale přesto se o to budu snažit“. Zajisté bychom v tomto postoji mohli poznávat i člověka dnešní doby.

Na závěr se tedy dostáváme zpět k tématu této práce, čímž je snaha uchopit myšlení pravdy filosofií. Nadneseně by se dalo říci, že v období novověku si člověk bere „pravdu“ z rukou Boha do svých vlastních.

Detailněji se podíváme na pojem pravdy v myšlení předních filosofů této doby, protože je jasné, že oním „sestoupením pravdy z nebes na zem“ se nutně muselo její promýšlení postupně proměňovat.

1.3.1 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII RENÉHO DESCARTESE

René Descartes byl francouzský filosof 17. století. Nežli přistoupíme k analýze Descartesovi filosofie, je dobré přiblížit si kontext doby, který nám pomůže lépe porozumět tamějším myšlenkovým proudům. Francie byla zemí katolickou. Oproti protestantské Anglii, ve které zaznamenávaly přírodní vědy své první úspěchy, ve Francii náboženské reformy neprobíhaly s takovou rychlostí a silou. Francouzská scholastická tradice určovala ráz tamější filosofii a tak, jak můžeme vidět právě v díle R.Descartese, dochází ke střetu náboženství a vědecké skepse, ze kterého se rodí jakási kompromisní syntéza, která je v souladu se scholastickou tradicí. Díky tomu jsme svědky toho, jak R.Descartes ve své *Meditaci o první filosofii* podává důkazy existence Boha a současně s tím staví onu zmíněnou skepsi (pochybování) na vrchol lidského poznání.⁶

Ve francouzské filosofii převládal racionalismus oproti Anglii, kde dominoval empirismus. Jak bylo zmíněné výše, scholastická tradice (a tím i náboženská) byla silná. Ve chvíli, kdy se tamější filosofie zbavila pout scholastiky, uchýlila se ke vzorům matematického myšlení. Ponechala si však jisté principy scholastiky – snahu nalézat obecné a vyšší základní principy, axiomy a přirozené pravdy, které činí základ pro poznání světa. Nelze se divit, že ve Francii nezakořenil empirismus tak hluboce jako ve zmíněné Anglii. Spoléhat a odvozovat poznání ze smyslů (smyslového vnímání) bylo něco, co nemohlo ze scholastických kořenů vyrůst. René Descartes sám dochází ve své filosofii k tomu, že smysly jsou něco, co nás může klamat a v čem přirozeně chybujeme, protože z nich vyvozujeme nesprávné soudy. Hlavní myšlenky jeho filosofie jsou popsány v jeho díle *Meditationes de prima philosophia*.⁷Z toho důvodu jsem si tento text vybrala k detailní analýze s cílem nalézt odpovědi na otázky mé práce, tedy promýšlení pravdy.

Hned v úvodu svého textu René Descartes píše: „*Již před několika lety jsem si povšiml, kolik nepravdivého jsem v dětství připustil jako pravdivé a jak pochybné je cokoli, co jsem na tom poté vystavěl, a že tudíž, pokud bych si přál stanovit ve vědách někdy něco pevného a stálého, je třeba jednou za život vše zbořit a započít nanovo od prvních základů, ale vypadalo to jako ohromný úkol a vyčkával jsem na tak zralý věk, že by pro dosažení*

---

⁶ Zde můžeme vidět obrušování hran supraracionalismu, kde jsou splněny dvě podmínky: existence vyšší autority Boha nás přesahujícího a současně tendence novověkého obrození síly lidského rozumu.

⁷R.Descartes. *Meditace o první filosofii*

hledaného poučení již nemohl přijít vhodnější. Proto jsem otálel tak dlouho, že bych se nakonec provinil, kdybych čas zbývající k jednání strávil váháním. Dnes jsem tedy náležitě oprostil mysl od všech starostí, zajistil si nerušený klid, jsem sám a konečně se budu vážně a svobodně věnovat všeobecnému bourání svých <letitých> názorů.“ (Descartes, 2010, s. 29). Je zřejmé, že oním “bouráním“ je myšlena metoda skepse, jak se dovídáme při následujícím čtení tohoto textu. Přesto jsou pro mě ona citovaná slova v něčem velmi zásadní,⁸ a proto bych u nich na chvíli setrvala. Při přečtení ve mně vyvstává hned několik otázek. „*Co znamená “být zralým”?*“ „*Znamená to, že dětství je plné nepravd?*“ Abych si mohla odpovědět, vydám se nejprve na konec, ke shrnutí Descartova pojetí filosofie a poté se vrátím opět na začátek.

Stěžejním bodem Descartesovi filosofie je metoda skepse, z které dochází k onomu známému “*cogito ergo sum*“. Dalo by se říci, že na počátku všeho bylo pochybování. Descartes se sám sebe ptá, zda může věřit svým smyslům a uvádí: „*Cokoli jsem dosud připouštěl jako nejvíce pravdivé, jsem přijal ze smyslů nebo skrze smysly, postřehl jsem ale, že smysly klamou – a je rozvážné nikdy nedůvěřovat bezvýhradně těm, kdo nás byt' jednou podvedli.*“ (Descartes, 2010, s. 31). Metodou skepse se dostává k tomu, že pochybuje úplně o všem, o svém těle, o bdění a snění, o věcech okolo sebe i o Bohu: „*Ale přesvědčil jsem sám sebe, že na světě není vůbec nic, žádné nebe, žádná země, žádné mysli a žádná těla, není to snad tudíž tak, že nejsem ani já? Naopak, jistě jsem, pokud jsem sám sebe o něčem přesvědčil.*“ (Descartes, 2010, s. 39). Z toho dospívá k první výpovědi: „*Já jsem, já existuji.*“ (tamtéž) a definuje sám sebe jako “věc myslící“. V tento moment se Descartes vypořádává se smyslovým vnímáním takto: „*Ale co tedy jsem? Věc myslící. Co to je? Inu, věc pochybující, chápající, tvrdící, popírající, chtějí, nechtějící, něco si představující a smyslově vnímající.*“ (Descartes, 2010, s. 43). Smyslově vnímat pro Descartese znamená myslet, usuzovat, soudit: „*pokud vidím, či (což ted' nerozlišuji) pokud myslím, že vidím*“ (Descartes, 2010, s. 49). Při své metodě skepse dochází k jednomu, pro tuto práci významnému tvrzení, a tou je definice pravdivého: „*pročež my nyní připadá, že mohu stanovit jako všeobecné pravidlo, že pravdivé je vše, co vnímám velmi jasně a rozlišeně*“ <clare et distincte> (Descartes, 2010, s. 53) - „*Quidquidclare et distinctepercipio, id verumest*“ (Dršina, 1946, s. 169). Znamená to, že věcmi, které vnímáme jasně a rozlišeně, si můžeme být jisti a právě tato jistota je výrazem pravdivosti. V negativním vymezení by to tedy znělo takto: „*věcmi, které nevnímáme jasně a rozlišeně, si nemůžeme být jisti a jako takové je nemůžeme považovat za pravdivé*“. Podle Descartese zde dochází k našim chybným úsudkům (odsud ono výše

---

⁸ K této citaci se budu vracet v kapitole věnované psychoterapii. Právě tam se totiž otevírají důležité významy Descartových slov a z nich vyplývající důsledky promítnuté do pojetí pravdy v psychoterapii.

zmíněné: „*Již před několika lety jsem si povšiml, kolik nepravdivého jsem v dětství připustil jako pravdivé a jak pochybné je cokoli, co jsem na tom poté vystavěl*“ (Descartes, 2010, s. 29). René Descartes dělí myšlenky do tří základních rodů a snaží se zjistit, v kterých leží pravda a v kterých nepravda. Jako stěžejní se ukazují první, totiž “*ideje*“. Dalšími jsou “*stavy*“ a “*soudy*“ a především poslední zmíněné “*soudy*“ jsou ty, které dávají největší prostor nepravdě. Během své filosofické meditace dochází Descartes k prvotní ideje, kterou je Bůh. V tomto místě se pokouší o racionální důkazy boží existence. Jeden z důkazů vyplývá z přesvědčení, že příčina obsahuje to, čeho je příčinou (causa continent causatum) – existuje ve mně idea Boha a právě proto, že ve mně tato idea je, znamená to, že existuje Bůh, protože (což vede k dalšímu argumentu) já sám jsem konečné a nedokonalé jsoučno a jako takové nemohu sám o sobě vytvořit ideu jsoučna nekonečného a dokonalého. Bůh je tedy poslední (dokonalou) příčinou všeho. A dále: „*Celá síla argumentu je v tom, poznávám, že bych nemohl existovat s takovou přirozeností, jakou mám, totiž s idejí Boha v sobě, kdyby Bůh také opravdu neexistoval – ten Bůh, jehož idea je ve mně, tj. ten, jenž má všechny dokonalosti, jež neuchopuji, ale mohu se jich nějak dotýkat myšlením, a jenž nepodléhá vůbec žádným nedostatkům. Z toho je dostatečně patrné, že Bůh nemůže klamat: přirozeným světlem je totiž zjevné, že veškerý úskok a podvod závisí na nějakém nedostatku.*“ (Descartes, 2010, s. 75). Co z toho vyplývá? Bůh jako dokonalé jsoučno nemůže klamat, protože by to byl projev nedokonalosti a tak veškeré klamy pocházejí jen od nás, z našich špatných úsudků, kdy věci nevnímáme jistě a zřetelně <clare et distincte> a přesto se dopouštíme toho, že je považujeme za pravdivé: „*Především totiž poznávám, že není možné, aby mne (Bůh) kdy klamal, v každém klamu či podvodu se totiž nachází nějaká nedokonalost, a byť možnost klamat vypadá jako značný doklad bystrosti a moci, vůlí klamat se osvědčuje špatnost či slabost, a tudíž k Bohu nepatří.*“ (Descartes, 2010, s. 77). Chybování se tak stává projevem chybění nějakého poznání, které je projevem mé nedokonalosti. Naše chyby podle Descartese spočívají ve dvou příčinách. První z nich je naše schopnost poznávat a druhou naše schopnost volit – svobodná vůle, svoboda rozhodování. Právě když je naše vůle větší než naše schopnost chápat, dostáváme se i k věcem, které nechápeme a přesto si nepřipustíme, že jsme opustili hranice jistého <clare et distincte>. V tu chvíli chybujeme: „*Odkud se tedy rodí mé chyby? Inu jen z toho, že když vůle sahá dál než chápavost, nedrží ji v týchž omezeních, ale dopřává jí takovou rozlehlost, aby se týkala i toho, co nechápu, a ježto je vzhledem k tomu nevyhraněná, snadno se odchýlí od pravdivého a dobrého, a tak se mýlím a hřeším.*“ (Descartes, 2010, s. 85). Abychom nechybovali, tedy směřovali k tomu, co je pravdivé, je zapotřebí vyvarovat se soudů, resp. bychom měli vynášet soudy jen u věcí, které chápeme jasně a rozlišeně <clare et

distincte>, protože věci, které takto chápeme, pocházejí od Boha, a tudíž jsou pravdivé, protože od dokonalého nemůže vzejít nedokonalé, tedy to, co je nepravdivé a mylné.

Jak tedy můžeme vidět, ve filosofii Reného Descartese je “pravdivé“ synonymem pro “jasné“ a “zřetelné“ a od toho odvozené “jisté“. Toto pojetí pravdy jako něčeho zřejmého, jasného, ověřitelného a jistého se zakořenilo ve vědě, ve které se s ním setkáváme dodnes. Z toho se však pravda nadále ještě derivovala na jakési fragmenty “evidence based“ přístupu, ze kterého by se na první pohled zdálo, že “Descartesův Bůh“ vymizel, avšak při bližším pohledu tomu je přesně naopak.

A nyní se vrátím na začátek, k oné citaci, která otevírá “první meditace“ a pokusím se odpovědět na své otázky: „Co znamená “být zralým“?“ „Znamená to, že dětství je plné nepravd?“ K tomu, abychom mohli vnímat pravdivě, potřebuji mít rozvinutou schopnost chápavosti, musíme s ní umět zacházet, byť je nám schopnost sama dána od dokonalého Boha a jako taková tedy nemůže být nedokonalá. Zároveň nejsme ale Bozi, jsme také připoutáni k druhému pólu, kterým je nedokonalost a konečnost a tak se nacházíme někde mezi těmito dvěma stranami, tudíž máme schopnost chápavosti samu o sobě a zároveň tuto schopnost nějak využíváme. K tomu, abychom s ní dobře zacházeli, potřebujeme taktéž umět používat svou svobodnou vůli a jelikož schopnost zacházení se svobodou, do které svobodná vůle patří je něčím, co se během našeho života učíme, dalo by se touto optikou říci, že zralý věk je ten, kdy dokážeme zacházet se svou svobodnou vůlí a schopností chápavosti. Děti tyto schopnosti plně rozvinuté ještě nemají a tak se často uchylují k chybám chápání a nepravdám. Rozhodně se tomuto postoji dá leccos vytknout, ať už zaměňování „přirozeného“ se získaným“ – již na samotný pojem Boha se dá dívat jako na kulturní-sociální konstrukt, který se předává výchovou. Taktéž samotná úroveň chápání, tedy v dnešním jazyce myšlení a potažmo kognitivní funkce, je něco, co se při jeho deficitu a priori nevyklučuje s prožíváním pravdy a pravdivého. To, čím René Descartes ovlivnil myšlení na mnoho století dopředu, je jeho vyzdvihnutí rozumového poznání a metoda skepse, která však není v rozporu s existencí Boha. Tento fakt se v kapitole o vědeckém přístupu k pravdě ukáže jako stěžejní - vědci nemusí čelit fatálnímu směřování k ateismu a nihilismu, Bůh (příroda, vesmír) se stává jakousi pojistkou, záchranným a pevným kruhem, pozadím, který poskytuje pevný rámec a ohraničený prostor – tendence k neohraničenosti se v průběhu věků neujímá pro svou náročnost a přirozenou potřebu lidskou tíhnout k jistotám.

Dalším významným tématem v Descartesově filosofii je princip dualismu a subjekt-objektové roviny. To je také něco, o čem běžně hovoříme, když mluvíme o “karteziánství”⁹. Dualismus i subjekt-objektová rovina mají stejný princip, který spočívá v dělení, oddělení dvou částí od sebe. V dualismu jde o oddělení těla a duše (res extensa a res cogitans). Dělení samo o sobě by nebylo až tak zvláštní a výjimečné v kontextu filosofie, ovšem významným je vztah, který mezi tyto dvě entity René Descartes kladl. Přesněji bychom však mohli mluvit o jakési absenci vztahu. Descartes zastával názor, že tělo a duše (mysl/rozum) jsou dvě odlišné substance – tělo jako věc rozprostraněná (res extensa) a duše jako věc myslící (res cogitans): *„Mám snad (nebo spíš, jak řeknu později, jistě) sice tělo, které je ke mně velmi těsně připojeno, ale na jedné straně mám jasnou a rozlišenou ideu sebe sama, nakolik jsem pouze věcí myslící, nikoli rozlehlou, a na druhé straně rozlišenou ideu těla, nakolik je pouze věcí rozlehlou, nikoli myslící. Je tedy jisté, že jsem od svého těla opravdu odlišný a že mohu existovat bez něj.“* (Descartes, 2010, s. 111). Dřívější názor, že duše je něčím, co oživuje tělo, René Descartes přehodnotil a popíral. Podle něj duše neoživuje ani neumrtvuje tělo, nýbrž tělo je samo o sobě celkem, který se řídí sám – tělo jako mechanismus/stroj. Jistým úhlem pohledu by se dalo říci, že tím tělo povyšuje z jeho dlouho strádající pozice a současně ho degraduje na něco neživého (stroj, mechanismus). Toto protikladné pojetí ovlivnilo náš přístup k tělu. Nejznatelněji to můžeme vidět v medicíně, ve které se to neprojevuje jen v každodenní lékařské praxi, ale přenáší se i do celé oblasti etiky a bioetiky.

---

⁹Kartezianství označuje filosofii Reného Descartese a jeho následovníků.

1.3.2 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII IMMANUELA KANTA

Immanuel Kant je zástupcem německé osvícenské filosofie. Jeho filosofická činnost byla velmi bohatá. Především jeho studium lidského poznání a etiky ovlivnilo filosofické myšlení tak silně, jako se s tím můžeme setkat u Platóna, Aristotela, Reného Descartese i Friedricha Nietzscheho. Kantova filosofie se rozprostírá mezi racionalismem a empirismem. Můžeme mluvit o dvou obdobích Kantovy filosofie. První z nich je období dogmaticko-racionalistické, ve kterém je patrný vliv Newtona, Leibnize a Wolffa. Kant se zaměřuje především na oblast přírodních věd, kosmologie, fyziky a geografie. Druhé období, skepticko-empirické, je ovlivněno anglickým empirismem, především filosofií D. Huma. Zde Kant upírá svou pozornost na metafyziku. Z tohoto období vychází známé Kantovo dílo *Kritika čistého rozumu*. Pro téma této práce se jeví právě toto období jako stěžejní.

Immanuel Kant ve své filosofii rozeznává dva druhy metod poznání. Jedním je metoda matematická, která tvoří své definice pomocí syntézy a jejímž předmětem je kvantita. Druhá metoda je metafyzická, která dochází k definicím pomocí analýzy, nikoli syntézy a jejímž předmětem je kvalita. Metafyzickou metodu poznání aplikuje filosofie, fyzika a psychologie. Kant však podotýká, že analýza v metafyzické metodě nemůže být nikdy dokonalá a přesná. Přichází tak s novou metodou, ze které vychází i Kantův „*mravní cit v nás*“. Nová metoda poznání by podle Kanta měla spočívat v tom, že bychom měli nejdříve vycházet od vnitřní zkušenosti postupně k definicím a z nich pak lze dedukovat závěry.

Co se týče poznání samotného, Kant mluví o čtyřech kategoriích v myšlení, na jejichž základě jsme schopni vyvozovat rozumové soudy. Těmito kategoriemi jsou: kvalita, kvantita, relace a modalita. Dostává se tak k otázkám samotného poznání, tedy k podmínkám našeho poznávání, nikoli k obsahu poznání. To nazýváme transcendentální filosofií (transcendentální idealismus) jejímž předmětem jsou obecné podmínky poznání, které má člověk k dispozici. Transcendentální znamená snahu překročit zkušenost a tak se Kant zabýval poznáním apriorním. Následně se pak dostává až k otázkám potom, jak se nám věci sami ukazují a jak je poznáváme. Vychází přitom z toho, že věci samy jsou pro nás přístupné jen tak, jak se samy jeví. Naše poznání má také své meze a vždy se děje v dalších kategoriích, jakými je čas a prostor. Věci jsme tak schopni poznat jen částečně. Takové věci Kant nazývá „*věc pro mě*“. Dále ale uvádí ještě pojem „*věc o sobě*“, ve které se skrývá pravá podstata věcí. Tu však nejsme schopni nikdy poznat. Zde se tedy vrátím opět na začátek, kdy jsme si uvedli novou metodu poznání, se kterou Kant přichází. Předmětem poznání je svět jevů, který vnímáme

smyslově, následně rozumově promýšlíme pojmy a dáváme našemu poznání novou strukturu, ze které můžeme následně vytvářet definice na základě dedukce. Jdeme tedy od vnitřního (smyslové vnímání) k rozumovému.

Nemůžeme se ubránit jistému skepticizmu, co se týče lidského poznání a poznání pravdy. Z Kantovy transcendentální filosofie však vychází fenomenologie. Edmund Husserl ve svém díle *Krise evropských věd a transcendentální fenomenologie: úvod do fenomenologické filosofie* vychází z Kantovy filosofie, především z učení o poznávání věcí.

1.4 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII 19. A 20. STOLETÍ

Pro filosofii 19. a 20. století je charakteristické to, co jsem nastínila v kapitole o novověké filosofii, tedy odpoutáním se od filosofie středověku a rozmach způsobů poznávání (především rozmachem vědy). Stále přetrvává postoj nového člověka, který ze sebe strhl temný závoj a nyní hledí na svět kolem sebe s novou vervou uchopit všechny možnosti, které se před ním rozkrývají. Ruku v ruce s nadějí v poznání jde také proud opačný, tedy od skepse až k úplnému odmítání nadějí a smyslu v lidské poznání. Vznikají nové směry, které hýbají celým filosofickým světem a sahají i do dalších oblastí. V 19. století je to především pozitivismus, pragmatismus a novokantovství. Velký vliv má německá filosofie, především německý idealismus, bující v první polovině 19. století. Kritikou idealismu se později proslavil Karel Marx. Tématem filosofie 19. století byla individualita člověka, jeho svoboda a odpovědnost. To se hojně promítá např. ve filosofii Sorena Kierkegaarda. Ve 20. století jsme svědky rozmachu těchto směrů: existencialismu, hermeneutiky, novopozitivismu, fenomenologie, strukturalismu, analytické filosofie a postmodernismu. Jak můžeme vidět, tato dvě století jsou doslova nabita vznikem nových směrů a nových pohledů na člověka a jeho místo, úděl a smysl. Zároveň se během těchto století filosofie dostává do jakéhosi nového počátku. Zdá se, jakoby se filosofie rozštěpila na dvě části. Na jedné straně stojí analytická filosofie se svým příklonem k přírodním vědám a logice. Zdánlivě proti ní pak stojí „zbytek“ filosofie přiklánějící se k metafyzice a ontologii, především fenomenologická filosofie. Tento dualismus filosofie výmluvně odráží vývoj doby a reaguje na směr poznání. Na jedné straně ovlivnění přírodními vědami a filosofií Reného Descartese, jehož *clare et distincte* zakládá postoj k jsoucnům v duchu vědeckého přístupu a na straně druhé jakási touha po návratu k metafyzice a ontologie. Jakoby zde stála část proti celku. Jedni se chtějí pohroužit do analýzy analyzovatelného a ti druzí chtějí postihnout celek v jeho celosti.

1.4.1 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII FRIEDRICHA NIETZSCHEHO

Friedrich Nietzsche věnuje tématu pravdy své dílo *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Z tohoto důvodu zde budu vycházet primárně právě z onoho díla. Můžeme rovnou přikročit k otázce: „Co je to pravda?“, kterou Nietzsche ve svém díle pokládá a současně si na ni takto odpovídá: *Pravda jest „Pohyblivé vojsko metafor, metonymií, antropomorfismů, zkrátka lidských relací, které – poeticky rétoricky vystupňovány – byly přeneseny, vyzdobeny a které po dlouhém užívání připadají lidu pevné, kanonické a závazné: pravdy jsou iluze, o nichž člověk zapomněl, že jimi jsou, metafory, jež se opotřebovaly a pozbyly smyslové síly, mince se setřeným obrazem, které bereme jen jako kov, a nikoli už jako mince.“* (Nietzsche, 2017, s. 14). Z výše citovaného vyplývá, že pravda je jen iluze, které člověk věří. Pravda je něco, co vytváří člověk sám. K dokreslení Nietzsche dále uvádí: *„Stále ještě nevíme, odkud pochází pud k pravdě, neboť dosud jsme slyšeli jen o závazku, který společnost vznáší, aby mohla existovat, o závazku být pravdivý, tzn. používat běžných metafor, tedy morálně vyjádřeno: lhát podle pevné konvence, lhát davově stylem závazným pro všechny. Člověk arci zapomíná, že je na tom takto: lže tedy označeným způsobem nevědomě a podle staletých zvyklostí – a právě touto nevědomostí, právě tímto zapomenutím dospívá k pocitu pravdy.“* (Nietzsche, 2017, s. 14). Vystává před námi srovnání pravdy a lži. Hranice mezi lží a pravdou se ve slovech Friedricha Nietzsche stírá. To, co považujeme za pravdu, je jen společenský klam, kterého si nejsme vědomi a právě proto ho můžeme vydávat za pravdu. Uvádí, že pravda je sociální potřeba: *„Člověk potřebuje víru v pravdu.“* (Nietzsche, 2017, s. 38). Pojetí pravdy se tak dostává do oblasti relace. Důvodem relativity pravdy se zdá být i to, že mírou všech věcí je člověk sám. Nietzsche promýšlí pravdu v souvislosti s poznáním. Ve svém díle mluví o tzv. patosu pravdy: *„Přitom je filosof naplněn nejvyšším patosem pravdy: hodnota jeho poznání mu zaručuje pravdivost tohoto poznání. Veškerá hnací síla tkví v oněch kupředu vysílaných pohledech.“* (Nietzsche, 2017, s. 36). Na poznání samé Nietzsche nahlíží jako na něco, co není zásluhou člověka: *„Člověk se stal poznávající bytostí náhodou, neúmyslným spárováním dvou kvalit.“* (Nietzsche, 2017, s. 40). Samotný pud poznání má dle něj morální zdroj. K poznání se Nietzsche staví kriticky. Mluví o tom, že poznání vede společnosti k zániku. Ve svém díle popisuje vědecký způsob poznávání – *„hledání a nalézání pravdy v oblasti rozumu“* (Nietzsche, 2017, s. 16) a dospívá k tomu, že je tento způsob klamný a nevede nás tak k pravdivému poznání. Úzce s tím souvisí postoj k logice, o které říká: *„Logika, jako samovládkyně, vede ke lži: neboť ona není samovládkyní.“* (Nietzsche,

2017, s. 36) a dále uvádí, že i podstata jazyka je logicky chybný závěr, který zároveň označuje za počátek rozumu. Tím se dostáváme k hadu, jenž pojídá svůj vlastní ocas a nutí nás to přemýšlet o tom, zda lze pravdu skutečně pojmut skrze slova, pojmy a poznání. Poznávání věcí kolem nás, o kterém hovoří, je jen proces kategorizace a členění pojmů a nevede k čistému poznání věci: „*Stanovím-li definice savec a poté, spatřiv velblouda, prohlásím: Hle, savec, vyjde tím sice najevo pravda, ale jen omezené hodnoty, čímž míním, že je veskrze antropomorfní a neobsahuje jediný bod, který by byl „pravdivý o sobě“, skutečný a všeobecně platný, odhlédneme-li od člověka. Hledač takových pravd hledá jen metamorfózu světa v člověka, usiluje o rozumění světu jakožto lidské věci a v nejlepším případě si vydobude pocit asimilace.*“ (Nietzsche, 2017, s. 17). Zde opět vidíme odkaz k vnímání člověka jako míry všeho (poznání). V tomto kontextu se pak jeví subjekt-objektová rovina jako další klam, pod jehož závojem je člověk ukrytý. Pravdu Friedrich Nietzsche pokládá do roviny umění, ve které ji člověk může okusit (stále se držíme postulátu, že pravda sama osobě je pro člověka v celku nedosažitelná: „*Pravdivost umění: jedině ono je nyní poctivé. Tak dospíváme obrovskou oklikou opět přirozenému postoji (u Řeků). Prokázala se nemožnost stavět kulturu na věděni.*“ (Nietzsche, 2017, s. 37).

Zdůrazňování lži a klamu v díle Friedricha Nietzsche nás může vést ještě k jednomu důležitému významu, který popisuje Jean-Paul Sartre ve svém díle *Bytí a nicota*, když mluví o podstatě lži takto: „*Podstata lži spočívá totiž v tom, že lhář zná dokonale pravdu, kterou zastírá. Nelže ten, kdo nezná pravý stav věci, nelže ten, kdo šíří omyl, jehož je sám obětí, nelže ten, kdo se mýlí. Ideálem lháře by bylo cynické vědomí, které v sobě stvrzuje pravdu, ale slovy ji popírá, a samo pro sebe popírá i tuto negaci.*“ (Sartre, 2006, s. 88). Z toho, o čem píše Nietzsche, vyplývá, že lidé žijí v klamu nevědomě. Za pravdu považují něco, co je spíše ustáleným zvykem. V takovém případě se, dle popisu Sartra, lidé nezpronevěřují lži. K tomu, abychom mohli lhát, musíme v sobě mít současně i vědomí pravdy: „*Aby se popírač Boha stal lhářem, musel by být v nejhlubším nitru přesvědčen o existenci Boha, kterou popírá.*“ (Liessmann, 2013, s. 48). Lež se tak stává vědomou negací pravdy. Přesto se i v díle Friedricha Nietzsche stává lež a klam pozadím, z kterého je teprve možné pravdu promýšlet a z toho důvodu je důležité tak, jako promýšlíme pravdy, promýšlet i lež.

1.4.2 POJETÍ PRAVDY VE FENOMENOLOGII

Pojem fenomenologii vychází ze dvou řeckých slov: FAINOMENON, což překládáme jako *jev* a LOGOS, což v tomto významu znamená *řeč*. Celé by se to tedy dalo přeložit jako *řeč jevů*. Fenomenologie se tedy zabývá poznáváním jevů, a jak jsme nastínili výše, vychází z Kantova pojetí “*věci o sobě*“, i když nakonec dochází k závěru, že “*věci o sobě*“ neexistují. Zkoumání jevů ve fenomenologii sebou tedy nese důraz, jenž je kladen na to, jak se nám věci sami o sobě dávají. S tím souvisí jeden ze stěžejních nároků fenomenologie, který známe pod pojmem “*transcendentální epoché*“ – snaha o “*uzávorkování*“ našich předsudků, vycházejících z tvrzení o světě. Cílem je poznávat jevy bezprostředně a z nich samých, nikoli z toho, co o těchto jevech již dopředu víme. Naše předsudky a znalosti o světě totiž mají za výsledek již přednastavené vnímání jevů okolo nás a brání nám tak v pravém poznání věcí samých. Edmund Husserl tak mluví o střetu přirozeného světa (LEBENSWELT) a světa moderní vědy (viz kapitola o filosofii Edmunda Husserla). Když se nyní vrátím na začátek k překladu pojmu fenomenologie, vyvstává mi z něj postoj, který má za cíl (pokorně) nechat věci, aby mohly ony samy k nám promlouvat. Střet vědeckého světa a světa přirozeného můžeme vnímat právě jako střed “*mluvčích*“. Ve světě vědy jsme to většinou právě my, kdo mluví. Fenomenologie nám ukazuje opačný pól. Učí nás tomu, abychom se uměli ztišit a zaposlouchat namísto toho, abychom vedli přehlušující monology.

1.4.2.1 FILOSOFIE EDMUNDA HUSSERLA

Edmund Husserl je považován za zakladatele fenomenologie. Jak bylo zmíněno výše, navazuje na Kantovu myšlenku o způsobech poznávání věcí, tedy transcendentální filosofii. Husserl se tak ve své filosofii zabývá možnostmi přístupu k čistým fenoménům. Dospívá k tomu, že je nutné v přístupu k jevům uplatňovat *transcendentální epoché*, tedy “*uzávorkování*“ našich předsudků a znalostí o jevech a věcech. Jedině tak můžeme proniknout k věcem samým. Celý tento proces nazýváme fenomenologickou redukcí. Člověk pak může zkoumat fenomény tak, jak se mu samy ze sebe dávají. Další pojem, se kterým Husserl pracuje je pojem *intencionalita*. Zastává postoj, že naše vědomí je vždy nějak již zaměřeno, upíná svůj zájem k něčemu, je intencionální. Z toho dále vyvozuje, že neexistuje čistý subjekt či

objekt, protože jsou propojeny aktem vědomí, ve kterém se jevy ustavují. Z toho tedy vychází výše zmíněné – neexistenci “věcí o sobě“, protože tyto by znamenaly čisté objekty, jež poznává subjekt v distanci.

O pravdě Husserl říká, že je shodou mezi námi míněnou a danou věcí. Zde vidíme odkaz k čistému vědomí, ve kterém se pohybujeme za hranicemi transcendentální epoché. Pravda je obsažena již v našem vědomí ještě před tím, než je ovlivněna jinými jevy. V podstatě jde tedy o bezprostřední zkušenost (bez-prostřední – bez vědění ustaveného předem) s jevem samým. Adekvátním pojmem se v tomto případě jeví i pojem intuice. Zaměření našeho vědomí by tak mělo být směřováno k našim prožitkům, intuici a bezprostřední zkušenosti s jevem, nikoli k vynášení soudů o jevech, které poznáváme. Mohli bychom tedy mluvit i o jakémsi koperníkovském obratu, kdy namísto aktu poznávání jevů ze směru od nás – k věcem, uplatňujeme stanovisko “nechat se poznat“. Pravdu tedy můžeme nacházet tak, že zapomeneme na to, co víme a naopak necháme, aby pravda vyvstala sama. U tématu poznání pravdy se Husserl dostává do již zmíněného střetu s vědou (a tento střed se táhne napříč celou fenomenologií). Jak bylo zmíněno v úvodu, Husserl pracuje s pojmem přirozený svět (LEBENSWELT) a do jeho opozice staví svět vědy. Přirozený svět je světem každodennosti, ve které žijeme. Zažíváme v něm mnoho věcí, do nichž však vstupuje vědecké vysvětlování, jehož následkem je vytlačení smyslu, účelů a vztahů, které jsou svým významem naprosto stěžejní a přirozenou součástí světa. Zapomínáme tak hledět na svět očima našeho čistého vědomí (odkaz k fenomenologické redukci a transcendentální epoché) a namísto toho na něj hledíme skrze optiku vědce. Když se díváme na strom, díváme se na něj jako na rostlinu, dřevinu, s konkrétním názvem a informacemi, které o něm máme (odkud pochází, jak dlouho se vyskytuje v našich zemích apod.). Někdy však můžeme mít zážitek stromu jako něčeho, co často ani do slov dát nelze. Je to něco, co cítíme více uvnitř sebe, nežli v “rozumu“ a jediné, čeho jsme schopni, je hledět s úžasem. V takových chvílích dovolíme stromu, aby “mluvil“ sám ze sebe a smíme s ním vstoupit do dialogu.

1.4.2.2 FILOSOFIE MARTINA HEIDEGGERA

Martin Heidegger byl přímým žákem Edmunda Husserla. Jeho největším přínosem je rozpracování fenomenologie do podoby, kterou dnes známe a z které vychází i *daseinsanalýza*.¹⁰ Martin Heidegger obnovil ontologické otázky ve filosofii, tedy otázku po bytí. Toto téma rozvíjí ve svém nejznámějším díle *Sein und Zeit* (Bytí a čas) vydané v roce 1927. Ve své filosofii Heidegger překonává klasickou metafyziku a přichází s koncepty *existence* a *dasein*. Pojem existence můžeme překládat jako vyvstávání. Pojem *dasein* můžeme překládat jako „*pobyt tu*“. Později pojem *dasein* Jan Patočka překládá jako *pobyt*. Heidegger ve své filosofii mluví o tom, že člověk je *jsoucno*, které se stará o svou existenci. Je tedy *pobytem* (*dasein*), jenž se stará o svou existenci. Je *bytím*, kterému jde právě o ono bytí samé. Má starost o to jak je, jak žije.

Myšlení pravdy v díle Martina Heideggera prochází velikým obratem. Odvrací se od tradičního rozumění pravdy ve filosofii a namísto toho se jejím domovem stává Heideggerova struktura *dasein*, jež má charakter „*bytí ve světě*“. K tomu náleží již ona zmíněná „starost o...“. Dalším významným charakterem je odemčenost (otevřenost) a skrze ni se dostává až k neskrytosti. Martin Heidegger rozumí pravdě ve významu ALETHÉIA.

Martin Heidegger se ve své filosofii ptá po „*bytnosti*“ pravdy, po způsobu bytí pravdy: „*Zkoumání prokáže, že k otázce po „bytnosti“ pravdy nutně patří otázka po způsobu bytí pravdy.*“ (Heidegger, 2002, s. 249). Obrat, o kterém jsem psala výše, se výstižně objevuje v těchto Heideggerových slovech: „*Spolu s tím se vyjasní ontologický smysl obratu „pravda existuje“ a také druh nutnosti, s níž „musíme předpokládat“, že pravda „existuje“*“ (Heidegger, 2002, s. 250). Rozdíl mezi „*pravda existuje*“ a *pravda „existuje“* nás přivádí k významu oné *existence*, u které jsme si uvedli, že má význam *vyvstání*. Tak tedy k pravdě můžeme zaujmout stanovisko, že *ona sama vyvstává*, nikoli ve významu, že *pravda je*. Pro někoho se to může jevit jako nesmyslná nuance, ale při bližším pohledu a rozkrývání významu nás to k pravdě staví do pozice, kdy ona sama ze sebe se nám dává, nikoli do pozice, kdy ji my sami uchopujeme. Tento rozdíl mezi „*dáváním*“ a „*braním*“ je významný právě v tom, jak pravdě rozumíme, jak jí promýšlíme a jak k ní přistupujeme. „*Být pravdivý (pravda) znamená být odkrývající.... Leč tato zdánlivě svévolná definice obsahuje jen nutnou interpretaci toho, co nejstarší tradice antické filosofie původně tušila a čemu také předfenomenologicky rozuměla.*“ (Heidegger, 2002, s. 255). Pravdivost logu dále popisuje

---

¹⁰Daseinsanalýzu vytvořil Ludwig Binswanger a Medard Boss. Vycházeli přitom z filosofie Martina Heideggera.

takto: „*nechat jsoucno vidět – tím, že je vyjímáme ze skrytosti – v jeho neskrytosti (odkrytosti).*“ (Heidegger, 2002, s. 255). Akt člověka tak spočívá v procesu odkrývání. Tento akt však není násilným uchopujícím činem, nýbrž pokorným vyčkáváním, utvářením prostoru svobody, ve kterém se může nechat pravda vidět. A dále Heidegger o pravdě říká následující: „*Pobyt jako konstituovaný odemčeností je bytostně v pravdě. Odemčenost je bytostný způsob bytí pobytu. Pravda „existuje“ jen potud, pokud je pobyt. Jsoucno je odkryto jen tehdy a odemčeno pouze tak dlouho, pokud vůbec jest pobyt.*“ (Heidegger, 2002, s. 262). Jak jsme již zmínili na začátku a tato citaci to ukazuje, charakterem pobytu (bytostný způsob bytí pobytu) je odemčenou a pobyt sám je (vždy) bytostně v pravdě. Pravda je tak v relaci k bytí pobytu. Bez něj pravda není, protože nelze, aby bez bytí byla. To je nonsens. Stejně jako bytí pouze “je“, nikoli nemůže “nebýt“. Z toho plyne, že my (lidé) v našem *dasein* můžeme být v pravdě. Pravda není něčím mimo nás, něčím statickým, nějakým předmětem (objektem), nýbrž je bytostnou součástí nás, protože je bytostnou součástí bytí pobytu samého. Z toho vyplývá o dokazování pravdy (zdá se ve smyslu *jistoty* či *evidence*) následující: „*Pravdu nelze v její nutnosti dokázat, protože pobyt si nemůže sebe sama teprve dokazovat.*“ (Heidegger, 2002, s. 264).

1.4.3 LOGICI PRAVDY – NOVOPOZITIVISTICKÁ FILOSOFIE

Novopozitivismus je myšlenkový směr vznikající ve 20. století. Své kořeny má v Comtově pozitivismu. Zásadním bodem novopozitivistické filosofie je aplikace logiky na filosofické otázky. Můžeme tak vnímat silný vliv vědy a v podstatě snahu přiblížit filosofii více k mantinelům vědeckého způsobu myšlení po vzoru přírodních věd. Hlavním představitelem novopozitivismu je Ludwig Wittgenstein, jehož dílo *Tractatus Logico-Philosophicus* dalo novopozitivismu směr. Mezi další představitele patří Hans Hahn, Rudolf Carnap, Hans Reichenbach, Otto Neurath a další (tzv. Vídeňský kroužek). Dále pak Karl Popper a G. A. Lundberg.

1.4.3.1 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII LUDWIGA WITTGENSTEINA

Ludwig Wittgenstein je spojován s analytickou filosofií a filosofií jazyka. Jazyk a jeho rozumění se stalo ústředními pojmy jeho filosofie. Setkáváme se u něj tak s kritikou filosofie v tom smyslu, že poukazuje na nesmyslnost vět, které filosofové pronášeli. Tvrdí, že nemůžeme rozumět filosofii, aniž bychom (nejprve) porozuměli jazyku. Jazyk se tedy stává něčím, co určuje náš svět, respektive porozumění světu. Naše myšlenky jsou podle Ludwiga Wittgensteina logickým obrazem faktu a ty pak převádíme pomocí jazyka do větného znaku. Fakta jsou zároveň tím, z čeho je složený náš svět: „*Svět je všechno, co fakticky je... Svět je celkem faktů a nikoli věcí.*“ (Wittgenstein, 1993, s. 9). Jak bylo zmíněno výše, naše myšlenky jsou logickým obrazem faktů, která si vytváříme a převádíme je pak do větných znaků skrze jazyk. Dospíváme tak k popisování věcí a situací pomocí jazyka. Samotné obrazy skutečnosti, které v myšlenkách vytváříme, mohou být pravdivé či nepravdivé, záleží na tom, zda se shodují či neshodují se skutečností.

1.4.3.2 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII RUDOLFA CARNAPA

Rudolf Carnap je jeden z dalších představitelů novopozitivismu a člen Vídeňského kroužku. Doménou jeho filosofie byla logická analýza jazyka, přičemž pracoval s faktorem významovosti. Význam se pojí s pravdou. Uváděl tak, že existuje mnoho slov, která ovšem postrádají význam. Smysluplnost výroku se určuje tím, zda jeho základní formu lze či nelze verifikovat. Zde přichází s pojmem tzv. *protokolů*, což jsou empiricky vykazatelné záznamy výroků. Tyto *protokoly* lze pak verifikovat. Poslání filosofie pak spočívá v analýze jazyka vědy. Samotnou metafyziku zamítá s tím, že v ní nelze k těmto *protokolům* dospět, tudíž jsou její výroky bezpředmětné. Vzhledem k tomu, že veškerá oblast metafyziky je pro člověka nedosažitelná, jelikož její tvrzení nemůže verifikovat, tedy aplikovat tuto vědeckou metodu, je jedinou oblastí, kde člověk nachází jistotu vědecký způsob poznání. Co z toho plyne pro myšlení pravdy? Ta je redukována v duchu Reného Descartese na něco, co je *clare et distincte* a *certitudo* (jistota). Neklademe si tedy otázky po tom, co je pravda a zda pravda jest, nýbrž po tom, co je jisté a ověřitelné, tedy pravdivé.

1.4.3.3 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII KARLA RAIMUNDA POPPERA

Karl Popper je znám jako kritik Rudolfa Carnapa. Především mu vytýkal jeho teorii verifikace. Tvrdil, že pravdivost vědecké teorie nelze dokázat, nýbrž jen empiricky testovat. Přichází tak s teorií *falsifikace* – to, co jsme schopni dělat, je uplatňovat proces falsifikace, nikoli verifikace. Namísto toho, abychom vědeckou teorii potvrdili (verifikovali) ji podrobujeme procesu falsifikace, ve kterém se snažíme teorii vyvrátit. Pokud teorie ob stojí, stává se teprve platnou a jistou (do doby, než ji někdo vyvrátí). Zde můžeme vidět pravdy v její relativnosti, ke které přirozeně směřuje, pohybujeme-li se v oblasti významu pravdy jako *jistoty*. K pravdě se tak jen přibližujeme. Jistotu nelze mít absolutní, je příliš vázána na čas a prostor. Pravda tedy není věčná a absolutní. Dostáváme se tak do pole pravděpodobnosti a pracujeme jen s tím, co se více pravdě blíží, v jaké vzdálenosti od ní je.

1.5 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII POSTMODERNÍ DOBY

Pojetí pravdy v postmoderní filosofii se dá popsat jako “existence plurality pravd“. Paradoxním se může jevit pohled, že pluralita pravd je postojem jednotným a společným, na němž se shodne většina filosofů postmoderní doby. Myšlení v postmoderně se odráží od myšlení v době moderní a tak, jak to většinou bývá, se vůči němu vymezuje tím, že se částečně staví do jeho opozice. Bouří se tak proti “jediné pravdě“ a otevírá obzory novému vidění. Staví se do opozice vůči osvícenství a snímá rozum z jeho piedestalu. Ke slovu se tak hlásí svobodné myšlení, osvobozené od uzavřených myšlenkových systémů minulosti. Je kladen apel na individualitu, subjektivitu a vše s tím spojené. Tak jako se liší jeden člověk od druhého, liší se i rozumění pravdy. Dalo by se říci, že “každý má svou pravdu“. Objektivita je zahrnuta jako vytvořený a nereálný koncept.

Postmoderní filosofie je ovlivněna zejména filosofií Friedricha Nietzscheho, Sorona Kierkegaarda, Edmunda Husserla, Martina Heideggera a Ludwiga Wittgensteina. Mezi významné postmoderní filosofy patří Jacques Derrida, Jean-Francois Lyotard a Michel Foucault.

1.5.1 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII MICHELA FOUCAULTA

Michel Foucault je označován za filosofa, i když on sám se prý takto nikdy neoznačoval. Východiska, ze kterých vycházel ve své filosofii, byly fenomenologie, existencialismus a marxismus. Zabýval se EPISTÉMÉ – poznáním/věděním v kontextu dějinných epoch. EPISTÉMÉ jsou složeny z kódu kultury a vědeckých či filosofických teorií. Foucault zastává názor, že máme uspořádaný systém vědění, který je v relaci ke kultuře a historii. Tyto systémy nám pomáhají k tomu, abychom se mohli orientovat ve světě a nějak mu rozumět. Zároveň jsou tyto struktury pohyblivé, mění se tak, jak se proměňují a pohybují kultury a dějiny. Tvoří se neustále nové. Zde vidíme ducha postmoderny, tedy odmítání nějakého jednotného a pevného pojetí, v našem případě existenci jednotné pravdy. Pravda neexistuje někde mimo nás a nezávisle na nás, nýbrž ji sami konstruujeme tím, jaké jí připisujeme místo a hodnotu. Aby pravda byla pravdou, musí být jako pravda uznána. Zároveň každá dějinná

epocha má své vlastní pravdy – zde opět důraz na relaci ke kultuře a dějinám. To nás nabádá k tomu, abychom si jednak byli vědomi hranic našich světů a zároveň byli odvážní a dovolili se je překročit.

1.5.2 POJETÍ PRAVDY VE FILOSOFII JACQUESE DERRIDY

Filosofie Jacquese Derridy je inspirována především filosofií Edmunda Husserla a Martina Heideggera. Derrida užívá pojmu *dekonstrukce*, jež vychází z Heideggera. Dekonstrukce je proces, ve kterém se převrací a dekonstruuje tradiční významové opozice, díky čemuž se mohou sestavit nově a umožnit vyvstání nových souvislostí. Derrida pracuje s pojmy, které jsou v opozici, přičemž rozdílnost, která z těchto opozic vyvstává, odhaluje skutečný význam. Derridova filosofie se tak odehrává v jakémsi meziprostoru, ve kterém je relace mezi významově opozičními pojmy zásadní. Tak oslovuje například přítomnost, která dává smysl jen v kontrastu k nepřítomnosti. Mezi těmito dvěma póly – přítomností a nepřítomností se teprve nalézá bytí. Z tohoto stavění opozic vůči sobě a jejich následným střetům, ze kterého vznikají nové souvislosti, můžeme tušit, že pravda by se stavěla do opozičního vztahu vůči nepravdě neboli lži. To je také jediné, co můžeme o pravdě v Derridově filosofii říci, tedy to, že pravda a lež jsou významová opozita, která, pokud budeme hledět na jejich rozdíl, podávají zprávu o absenci jedné či druhé.

2 NA POMEZÍ FILOSOFIE A VĚDY

V této kapitole se seznámíme s teoriemi pravdy. Svým místem se nacházejí někde mezi filosofií a vědou. Filosofií proto, že vychází z filosofického myšlení a konceptů. Věda se naopak ukazuje v jazyku, kterým jsou tyto teorie popisovány. Samozřejmě některé teorie se více blíží filosofickému pojetí, jiné více vědeckému (či bychom mohli případně mluvit o analytické filosofii, která ze své podstaty má k vědě velmi blízko). Principiálně jsou teorie vědy snahou o jednotlivé definice pravdy a její popis. Princip dualismu, který se táhne filosofií téměř od samého počátku, se objevuje i v těchto teoriích. Níže si je detailněji představíme.

2.1 TEORIE PRAVDY

K závěrečnému procesu vědeckého bádání by měla patřit teorie. Vzhledem k tomu, že téma pravdy je neustálým předmětem bádání a zkoumání, nacházíme i zde jistou teoretickou základnu, která je, jak už to často bývá, roztržena na několik různých částí, jež se od sebe odlišují přístupem a úhlem pohledu.¹¹ Základní dělení teorií pravdy se štěpí na hlavní dva typy teorií. První z nich jsou tzv. deflační teorie, druhé tzv. inflační teorie. Každý z těchto typů pod sebou schraňuje další podtypy. Podrobně se jimi bude zabývat v následující kapitole.

DEFLAČNÍ TEORIE

Obecně se dá říci, že deflační teorie aplikují k pravdě tento přístup:

- 1) pravda nemá žádnou vnitřní povahu či esenci
- 2) pravda má triviální vnitřní povahu či esenci

---

¹¹ Úhlem pohledu může být např. to, zda se na téma pravdy díváme optikou sémantiky, logiky či filosofie. Dále záleží také na tom, zda je naším východiskem např. náboženství anebo jsme sociologové, kteří vytváří závěr na základě svého výzkumu.

Na první pohled se zdá, že tyto přístupy jsou od sebe velmi odlišné, ba dokonce protikladné. Ve své podstatě však mají podobný přístup k pravdě, který Petr Kolář ve své knize *Pravda a fakt* výstižně zachycuje tím, že tyto teorie nazývá „*vyfukující*“ (Kolář, 2002, s. 51). To v nás může evokovat postoj, že “v pravdě” toho příliš nenalezneme, jaksi tento pojem “vyfoukneme”, “vyprázdníme”. To vede k závěru, že pravdu nelze analyzovat, protože v podstatě není co – pravda nemá žádnou vnitřní povahu či esenci anebo sice je, co analyzovat – pravda má vnitřní povahu či esenci, ale tato povaha je triviální – to může znamenat buď to, že pojem pravdy skutečně “vyprázdňujeme” anebo naopak tvrdíme, že povaha či esence pravdy je ve své podstatě tak jednoduchá, že ji nelze vysvětlovat žádnými jinými pojmy, ani ji nelze redukovat. Tento přístup má blízko k fenomenologii, protože nás vede k tomu, že pravda je svou povahou jednoduchá, tedy usebraná v jeden celek, který se nám může dát jediné sám o sobě.

Mezi deflační teorie se řadí následující tři typy teorií, které se přiklání více k jednomu či druhému přístupu zmíněnému výše.

Pravda je neanalyzovatelný pojem. K tomuto typu teorie přistupovali teoretici z obou stran, tedy s přesvědčením, že pravda žádnou vnitřní povahu nemá anebo s přesvědčením, že vnitřní povahu má, ale tato povaha je triviální, tudíž neanalyzovatelná. Zde stojí za zmínku přístup německého filosofa Gottloba Frege, který zastával názor, že pravda vnitřní povahu má, ale tato není analyzovatelná. Svou argumentaci staví na příkladech vyvracení inflačních teorií, jako např. korespondenční teorie, která tvrdí, že pravda spočívá v korespondenci tvrzení s realitou. Vyplývá z toho, že je tedy nutné, aby tvrzení a realita spolu korespondovali, odpovídali sobě navzájem. Jak zde tedy analyzujeme pravdu? Na základě analýzy pravdivosti konkrétního tvrzení, které testujeme, tedy se ptáme, zda je příslušné tvrzení v korespondenci s realitou? Pro to, abychom mohli říci, že je to pravda, je nutné určit, zda je konkrétní tvrzení pravdivé. A právě zde vstupuje argumentace Gottloba Frege, který vyzdvihuje onu nutnost vysvětlit pojem pravdy pojmem pravdivosti, tudíž pojmem, který se snažíme ve své podstatě analyzovat. Z toho vyplývá, že pojem pravdy a jeho obsah nelze vysvětlovat jinými pojmy a jako takový je jednoduchý, jedinečný a neanalyzovatelný.

Redundanční teorie. Tato teorie přistupuje k pravdě jako k „*nadbytečnému pojmu*“ (Kolář, 2002, s. 55). V podstatě pravda je jen slovo, které slouží jako “vata”. Dobře je to vysvětleno v této větě: „*Tvrdit, že Je pravda, že T není nic jiného, než tvrdit, že T.*“ (Kolář, 2002, s. 55). V tomto tvrzení je vidět, že slovo “pravda” je v něm navíc. Pokud by však slovo

“pravda“ nebylo obsahem tvrzení, nijak by to neubralo na významu tvrzení. Z toho vychází klíčový postoj redundantních teoretiků, kteří považují pojem “pravdy“ pouze za stylistickou formu přičemž její absence nemá vliv na významovou rovinu.

Minimalistická teorie. Tato teorie vychází z přesvědčení, že pravda má vnitřní obsah, který je triviální a jako takový je analyzovatelný. Povahu pravdy dle této teorie vystihuje tvrzení: „*Je pravda, že P, právě když P.*“ (Kolář, 2002, s. 55). Hlavní funkcí pravdy je funkce logická, ne však žádná jiná. Dalo by se tedy říci, že triviální vnitřní povahou pravdy je právě zmíněná logická funkce.

INFLAČNÍ TEORIE

Oproti deflačním teoriím inflační teorie zastávají stanovisko, že pravda má vnitřní povahu či esenci a jako taková je tedy analyzovatelná a to nikoli triviálně. Mezi inflační teorie se řadí následující:

Korespondenční teorie. Povaha pravdy podle této teorie spočívá v korespondenci mezi tvrzením a realitou.¹² Schéma povahy pravdy vypadá takto:

„*Pro každé tvrzení t platí, že t je pravdivé, právě když t koresponduje s faktem*“ (realitou). (Kolář, 2002. s. 53)

Hlavním tématem korespondenční teorie je povaha vztahu mezi tvrzením a realitou. Již víme, že by mezi sebou měli korespondovat, ovšem zde se setkáváme se dvěma typy korespondujících vtažů. Prvním z nich je *kongruenční* korespondenční teorie, která tvrdí, že korespondence spočívá ve „strukturální shodě“ mezi tvrzením a realitou. „*Struktura tvrzení (jazyk, myšlení) a struktura světa jsou navzájem převoditelné, navzájem se zrcadlí.*“ (Kolář, 2002. s. 71). Tento postoj prezentuje např. Russelova kongruenční teorie¹³. Druhý typ povahy korespondence popisuje korelační korespondenční teorie. Ta vykládá korespondenci mezi

---

¹²Výše jsme si představili argumentaci Gottloba Frege, který na příkladu tohoto tvrzení rozporoval analyzovatelnost pravdy.

¹³Více viz. Kolář, P. Pravda a fakt. Praha: Nakladatelství filosofického ústavu AV ČR, 2002. ISBN:80-7007-168-0

tvrzením a realitou jako „*uvedení do vzájemného vztahu na základě nějaké konvence*.“ (Kolář, 2002, s. 72). Představitelkou tohoto pojetí je Austinova korelační teorie.¹⁴

Korespondenční teorie ve svém základu vychází z filosofie realistického atomismu, pro který je typické jasné oddělování částí v realitě. Z pohledu teorie pravdy jsou tedy na jedné straně složky objektivní reality a na straně druhé „*mentálně závislá přesvědčení*“ (Kolář, 2002, s. 82). Tato mentálně závislá přesvědčení jsou buď pravdivá či nepravdivá. Pokud jsou pravdivá, znamená to, že korespondují s nějakým výsekem reality. Pokud nekorespondují, označujeme je jako nepravdivá.

Koherenční teorie. Podlé této teorie by se povaha pravdy dala popsat takto:

„Pro každé tvrzení t platí, že t je pravdivé, právě když t náleží do koherenční množiny.“ (Kolář, 2002, s. 53)

nebo

„Přesvědčení je pravdivé, právě když náleží do koherenční množiny přesvědčení.“ (Kolář, 2002, s. 81)

Vzhledem k tomu, že koherenční teorie mají své kořeny ve filosofii monismu, považují za pravdu celek, do kterého spadá vše. Naše mysl, přesvědčení a realita mezi sebou nemají hrany, jako jsme to mohli vidět u korespondenční teorie. Vše je mentální povahy a tvoří tak jeden celek. Pravda se v pojetí koherenčních teoretiků stává jednotným a nedělitelným celkem.

Pragmatická teorie. Jak již název teorie naznačuje, tyto teorie pravdy vychází z filosofického pragmatismu. Pojetí pravdy v tomto kontextu by se dalo popsat následujícími způsoby:

„Tvrzení je pravdivé, právě když je užitečné v ně věřit.“ (Kolář, 2002, s. 91)

nebo

---

¹⁴ Více viz. Kolář, P. Pravda a fakt. Praha: Nakladatelství filosofického ústavu AV ČR, 2002. ISBN:80-7007-168-0

„Pravda je to, co funguje.“ (tamtéž)

či do třetice

„Pro každé tvrzení t platí, že t je pravdivé, právě když t nám umožní dosáhnout našich cílů.“ (tamtéž, s. 54)

Stěžejním bodem pragmatických teorií je pojem “užitečnosti“, “zisku“. Tyto pojmy se stávají lakmusovým papírkem v určování pravdivosti. Teorie pravdy tohoto typu jsou velmi zaměřeny na praktičnost, resp. jejich nejsilnější argument tkví v tom, zda a jakým způsobem byla teorie ověřena praxí ve smyslu jejích dopadů do praktického života. Mezi hlavní představitele pragmatických teorií se řadí Jamesova instrumentální teorie a Piercova konsensuální teorie.¹⁵

Tarského sémantická koncepce. Alfred Tarski byl polský matematik a logik. Nelze se tedy divit, že jeho teorie pravdy vychází právě z oněch zmíněných oborů. Ve své teorii vycházel především z Aristotelovy logiky a pojetí pravdy a kladl důraz na to, aby byl pojem pravdy definován výhradně pomocí logiky, matematiky a empirických věd. Tarski vychází z přesvědčení, že pravda spočívá ve vztahu mezi jazykem a světem, Sémantika, která tvoří název jeho teorie a o níž hovoří, rozumí právě onu nauku o vztahu jazyka a světa. Dále pak mluví o vědecké sémantice, která splňuje výše uvedená kritéria logiky a vědeckosti. Tarského definice pravdy se dá popsat takto:

„x je pravdivá věta, právě když p.“ (Kolář, 2002, s. 104)

Symbol “p“ v tomto schématu zastupuje libovolnou větu. Symbol “x“ zastupuje jméno této věty.

Např.: „Nebe je modré.“ Symbolem “p“ by v tomto případě bylo: Nebe je modré. Symbolem “x“ by pak bylo: „Nebe je modré“. Jménem věty neboli symbolem “x“ je tedy jazykový výraz včetně uvozovek.

---

¹⁵ Více viz. Kolář, P. Pravda a fakt. Praha: Nakladatelství filosofického ústavu AV ČR, 2002. ISBN:80-7007-168-0

Tedy:

„Nebe je modré“ je pravdivá věta, právě když nebe je modré.

3 PŘÍROVĚDECKÁ VÝCHODISKA PRAVDY

V této kapitole se budeme věnovat pojetí pravdy vycházející z přírodních věd, potažmo vědeckými východisky obecně. Ani zde se však nevyhneme filosofii, už proto, že se věda z této královské disciplíny zrodila a zároveň to bylo mnoho filosofů-vědců (matematici, fyzici, apod.), kteří udávali teoretický směr vývoje vědy.

Jak jsme si již řekli, věda se rodí ruku v ruce s filosofií. Zpočátku se od ní neodděluje, nýbrž je její pevnou součástí. Hnacím motorem byla touha člověka ve starověku po poznání světa, v němž žil. Postupem času se však začala filosofii štěpit, k čemuž patřil počátek postupného oddělování vědy jako samostatné disciplíny. Toto oddělování sebou neslo vzájemné vymezování, porovnání a dokonce střety. Nemálo filosofů se vůči vědě vymezovalo kriticky a zajisté tomu bylo i naopak. Na obou stranách vznikaly barikády, přičemž bojovníci obou stran po sobě “vrhali“ kritickými argumenty. Můžeme být svědky jakéhosi rozdvojení, které silně ovlivnilo i světonázory. Z vnitřních a akademických sporů se zrodily světonázory – vědecký a filosofický.

Pokud mluvím o přírodovědeckých východiscích, mluvím o východiscích vědy obecně. Je důležité si uvědomit, že věda, tak jak ji známe i dnes, se rodila primárně v oblasti poznávání přírody, jejích zákonitostí. Věda se velmi dobře ujala právě v oblasti přírodní. Důvodem bylo to, že obory, které zahrnujeme do přírodních věd, dobře naplňovaly požadavky vědeckosti. Obory humanitní (jak je rozlišujeme dnes) se pak vědami stávaly tehdy, pokud i ony naplňovaly tyto požadavky. Vzhledem k tomu, že věda “ovládla svět“ – stala se nejsilnějším myšlenkovým proudem, se všechny obory, které chtěly, aby jim bylo uznáno místo na světě, musely přizpůsobit nárokům vědy. Ty, které to neudělaly, jsou označovány jako pavědy, pseudovědy, apod.

3.1 VÝVOJ VĚDY

Jak bylo zmíněno výše, věda byla nejprve pevnou součástí filosofie. Již ve starověku ovšem můžeme sledovat její vývoj, byť stále v kontextu filosofie. Filosof sám byl často polyhistor – jeho obzor vědění byl velmi široký. Nezabýval se jen otázkami metafyziky a ontologie, nýbrž i matematikou, geometrií, lékařstvím, apod. Proto může být otázka po vzniku vědy náročná. Věda tak, jak ji známe dnes, se rodí v mnohem novější době, během 16. a 17. století. V této době totiž věda splňuje mnohem užší kritéria, jimiž dnes vědu definujeme. Pokud však odhlédneme od současných nároků vědy, její vývoj přirozeně vidíme již v období starověku. Zároveň i obory, jako je matematika, geometrie, biologie a lékařství, jež se rodily v antice, jsou i dnes svým postavením ve vědách na prvních žebříčcích. Věda v antice sloužila k (a také měla podobu) vytváření hranic a mezí, ve kterých byl svět uchopitelnější. Věda se tak pohybovala v omezeném/vymezeném prostoru, ve kterém dosahovala poznání. Co se týče poznání samého, v antickém Řecku se setkáváme se dvěma pojmenováními a to DOXA a EPISTÉME. Pojem DOXA je odvozeno ze slova DOKEIN, což znamená *ukazovat se, jevit se*. Samotný pojem pak můžeme překládat jako mínění, názor. V antice byl tento pojem dáván do spojitosti s rétorikou, především se sofisty. Platón ho dával do protikladu k poznání. Oproti tomu pojem EPISTÉME označuje pravé poznání, jehož předmětem je bytí samotné. EPISTÉME se zaměřuje na trvalé a věčné. Tak můžeme usuzovat celkově na předměty zkoumání a poznání v antickém Řecku. Jakýsi významný mezník tvoří Aristoteles, jemuž je připisováno vnesení systematiky do poznání. On sám byl filosofem v pravém smyslu. Jeho pole zájmů bylo široké. Pro celé období starověku je charakteristický rozvoj vědních disciplín, jenž je hnán touhou člověka po poznání. Mluvíme o rozvoji fyziky, astronomie, lékařství, matematiky, geometrie, biologie, etiky, politologie a mnoha dalších. Tento rozvoj se s příchodem středověku částečně utlumuje. Zde je však nutné brát v potaz odlišnosti dominujících proudů (často spojených s politikou). Křesťanský západní svět se vůči vědě (a vědění obecně) vymezoval velmi kriticky. Jak jsme zmínili v kapitole o středověké filosofii, to, co platilo pro filosofii, platilo i pro vědu. Dominujícím světonázorem byla křesťanská nauka. Vědění se jí tedy nutně podřizovalo, pokud nechtělo skončit v exilu. Významný vliv měla východní kultura, arabská a židovská. Skrze arabskou kulturu bylo zprostředkováno mnoho překladů antických děl a filosofů. Významným směrem, který má své kořeny ve středověku a jenž ovlivnil dnešní podobu vědy, je nominalismus. Ten vznikl jako opoziční směr v rámci scholastiky. Za

zakladatele je považován francouzský teolog a filosof Roscelin z Compiègne. Dalšími známými představiteli pak byli Pierre Abélard a William Ockham. Nominalisté se účastnili tzv. *sporu o univerzálie*. Tento spor byl veden s realisty o existenci obecnin či jednotlivin. Realisté zastávali názor, že existují pouze obecniny (jako např. člověk, zvíře, květina, apod.). Tyto obecniny jsou stálé a trvalé a teprve z nich odvozujeme jednotliviny. Nominalisté oproti tomu tvrdili, že existují pouze jednotliviny, z kterých poté obecniny usuzujeme. Jednotliviny jsou tím, co je předmětem našeho poznání. Můžeme je konkrétně zkoumat, změřit, popsat a mít s nimi přímou zkušenost. U nominalismu můžeme vidět zárodky vědy a vědecké metodologie, tak, jak ji známe dnes. V období novověku, počínaje renesancí, se jednak vědění dostává k širší masě lidí – můžeme mluvit o tzv. humanizaci vědy (a filosofie) a zároveň se mnohem více obrací k člověku samému, jež se stává hlavním předmětem a klíčovou postavou v oblasti poznání. V novověku taktéž dochází k mnoha technickým vynálezům, jež hrají významný vliv ve vývoji vědění. Samotné období je bohaté na významné osobnosti na poli vědy. Jmenujme alespoň Mikuláše Kusánského, Giordana Bruna, Leonarda da Vinci, Mikuláše Koperníka, Francis Bacon a Galilea Galilei. Francis Bacon prosazoval ve vědění nacházení nové metody. Jeho snahou bylo nalézt nepochybný základ vědění. Kriticky se vymezoval vůči předchozímu vědění (ovlivněnému především Aristotelem). Zdůrazňuje, že procesu poznání se účastní jak smyslová zkušenost, tak i rozum. Přichází tak s důrazem na indukci, tedy poznání od konkrétního, směrem k obecnému, přičemž je důležitou součástí metody poznávání jeho neustále ověřování. Z toho je později odvozena tzv. *neúplná indukce*, neboli *vědecká indukce* (logická indukce), tedy vyvozování obecných závěrů z dílčích poznatků. Jedná se tedy o generalizaci. Významné místo ve vývoji vědeckého myšlení zaujímá René Descartes. Do jeho filosofie jsme měli možnost nahlédnout již v kapitole o novověké filosofii. Kromě filosofie se Descartes zabýval i matematikou, jež byla ve skutečnosti jeho doménou. Metoda, kterou ve své filosofii přináší, je radikální zpochybnění, ze které se jako jediný jistý ukáže lidský rozum. To, co přinesl René Descartes vědě je jeho důraz na rozumovou stránku člověka, jeho pojetí člověka jako stroje a mechanistické pojetí přírody, dualismu (těla a duše) a subjekt-objektové vnímání. Jako nejvýznamnější se jeví jeho důraz na jasnost a zřetelnost, jako kritérium pravdivého poznání (ono *clare et distincte*). Právě *clare et distincte* je něčím, co se objevuje ve vědě i dnes jako jedno z hlavních kritérií pravdy a pravdivosti. Poznání, které je jasné a zřejmé (rozlišené) poskytuje jistotu a od této jistoty odvozujeme pravdu. René Descartes ovlivnil myšlení na mnoho století dopředu a mnoho směrů, které vznikaly v následujících letech, desetiletích a stoletích je inspirováno právě jeho filosofií. Dalším významným mezníkem pro vývoj vědy je vznik pozitivismu, jehož

zakladatelem byl August Comte. V Anglii to pak byl John Stuart Mill. Pozitivismus byl reakcí na dění ve společnosti v 19. století, kdy docházelo k hospodářskému a technickému rozvoji, taktéž mluvíme o industrializaci. August Comte zastával názor, že vývoj lidského vědění má tři stádia: teologické, metafyzické a pozitivní. Ono poslední zmíněné je charakteristické obratem k vědě a vědeckému způsobu myšlení jako k jedinému správnému. Člověk se vzdává touhy po absolutním vědění a naopak se zaměřuje na přesné poznání přírodních zákonitostí. Spolu s tím Comte přichází s tříděním věd. Na vrcholu je matematika, za ní následují astronomie, fyzika, chemie, biologie a sociologie. Sociologie, jejímž zakladatelem je, je na posledním místě, pro Comta je přesto tou nejdůležitější. 19. století se tak stalo stoletím vědy a pokroku. Věda a vývoj se dostaly na piedestal. Ruku v ruce s tím se však můžeme setkat i s opačným postojem a jakýmsi rozčarováním z vědeckého vývoje. Představitelem těchto proudů byl iracionalismus, směr, který se stavěl do opozice vůči racionalismu a zastával stanovisko, že lidský rozum není ani absolutní, ani všespásný. Začaly se objevovat kritiky směřující k vědě, vyčítající jí hlavně její jakousi bezohlednost. Zrak se tak upíná více k jednotlivci a jeho vnitřnímu prožívání a odklání se od formálního, vědeckého, racionálně-empirického pojetí světa a člověka v něm. Taktéž se zde ke slovu opět hlásí filosofie, která se snaží vracet se ke svým kořenům, protože v době vývoje a pokroku vědy se stala její jakousi „služkou“ (obdobně jako ve středověku vůči teologii). Od prvotní víry ve vědu jako spasitelku se tak čím dál více dostáváme k její kritice: „*Co je ale typické pro moderní techniku a možná i pro současnou vědu? Moderní technika je vymáhající odkrývání, ta vybízí, vymáhá a hromadí. Zkoumání přírody už není zkoumáním na člověku nezávislých předmětů (jak tomu bylo podle klasické vědy), ani odkrýváním jsoucna v jeho jsoucnosti (jak se o to pokoušela metafyzika), nýbrž to, co bylo objektem, se stává surovinou a zásobou energie, stává se tím, co ono objednávací odkrývání řídí („šteluje“, stellen) tak, aby „něco“ poskytovalo – kritériem je efektivita.*“ (Michálek, 2000, s. 20). Později, počínaje 20. stoletím, tak můžeme být svědky procesu znovu-sbližování vědy a filosofie. Podnětem tomu byly nové objevy v přírodních vědách, přeformulování mnoha fyzických a matematických zákonů apod. Myslím, že významným představitelem tohoto trendu je např. oblast kvantové fyziky. Filosofie se tak stává jakýmsi obecným východiskem pro vědecké výzkumy. Dochází k oboustrannému přibližování mezi vědou a filosofií a jedna pro druhou se stávají východisky. Důkazem proniknutí vědy do filosofie je např. jeden z hlavních současných proudů ve filosofii, jímž je analytická filosofie. V jakémsi protikladu vůči ní stojí druhý významný proud filosofie – fenomenologie, ale i u ní se již dnes můžeme setkat s proniknutím vědy. Ukázkou toho je tzv.

neurofenomenologie, kde se jedná o spojení fenomenologie, psychologie (především kognitivní psychologie) a neurověd.

Co můžeme říci na závěr? Pro vývoj vědy použijí následující shrnutí (a jsem si jistá, že by se dalo použít i k popsání vývoje filosofie). Pokud budeme uvažovat v intencích předmětu poznání, můžeme pojmenovat základní tři: Bůh, svět (příroda) a člověk. V celém vývoji pak můžeme sledovat proměnu hierarchického seřazení těchto předmětů poznání. Ve starověku bychom mohli říci, že na vrcholu byl Svět – zde můžeme uvažovat i v kontextu FYSIS, ve kterém se nám ve skutečnosti promítne i Člověk a Bůh, protože byli jeho součástí. Ve středověku se dostává na první příčku Bůh. Jak filosofie, tak i vědecké poznání bylo v úzkém kontaktu s teologií a často jí bylo podmíněno. V novověku přichází na řadu Člověk, jenž se stává středem poznání. Druhým určující směr ve vývoji vědy můžeme sledovat v něčem, co se odráží ve *sporu o univerzálie*. Pro starověk byl typický celostní přístup a inklinace k obecnému – můžeme vidět např. v Platónově nauce o idejích. Člověk měl představu něčeho obecného, vyššího, věčného a dokonalého. Tento myšlenkový kontext vidíme i v období středověku, kde tímto obecným byl Bůh. Zároveň však můžeme sledovat i opačný trend, tedy odhlížení od obecného ke konkrétnímu – což samo o sobě vytváří vědu. To pak pokračuje a plně se rozvíjí až do novověku. Dnešní podoba vědy není samozřejmě takto krajně vyhrocená. Bereme v potaz obecné i konkrétní, ale konkrétní se stává pevným a základním kamenem pro vědu a vědecké myšlení.

3.2 CO ROZUMÍME PRAVDOU VE VĚDĚ?

Jak se objevuje pojem pravda ve vědě? Jak se s ním zachází? Jak vyplývá z předchozí kapitoly, kde jsme si nastínili vývoj vědy a vědeckého myšlení a spolu s tím vývoj filosofického myšlení, jenž vývoj vědy po celou dobu provází, rýsuje se nám obraz pojetí pravdy. Věda stojí na vědecké metodě a vědeckém výzkumu, z něhož činí závěry. Vědecká metoda stojí na předpokladu, že kritériem pravdivosti vědecké hypotézy je souhlas předpovědi s výsledkem výzkumu, tedy pokud se naše předpovědi shodují s výsledky výzkumu, můžeme mu přiřadit pravdivostní hodnotu. Věda sama s pojmem pravda příliš neoperuje. Vychází to jednak z toho, že není schopna pojmout veškeré množiny předmětu svého poznání, dále pracuje s falsifikací, tedy s neustálým ověřováním a jak jednou příhodně řekl náš profesor metodologie věd, teorie je pravdivá do té doby, dokud ji někdo nevyvrátí. Zde se tedy pravda jeví ve světle relativity a jakési dočasnosti. Tato dočasnost se jeví jako základní charakteristika pojetí pravdy ve vědě, jelikož nás dovádí k tomu, že pravda není něčím trvalým, věčným a stálým, nýbrž něčím proměnlivým, něčím, co je vázáno na mnoho faktorů, v jejichž světle se může proměňovat. Často tak více pracuje s pojmem *pravděpodobnosti* (něčím, co je pravdě podobné, co se k ní přibližuje). Věřím, že většina vědců se shodne na tom, že si nečiní nárok na pravdu. V širší veřejnosti tomu je však jinak a vědecké závěry se stávají pro lidi absolutně pravdivé. V tom můžeme spatřovat rozdíl. Friedrich Nietzsche uvádí o vztahu pravdy a vědy toto: *„Z pocitu, že je (člověk) zavázán označovat jednu věc za červenou, druhou za studenou, třetí za němou, probouzí se v něm morální, k pravdě se vztahující hnutí: na protikladu ke lháři, jemuž nikdo nevěří, jež všichni vylučují, demonstruje si člověk vše, co je na pravdě úctyhodné, důvěryhodné a prospěšné. Staví nyní své jednání jakožto rozumná bytost pod vládu abstrakcí: nestrpí už, aby byl strháván náhlými dojmy, názory, zobecňuje všechny tyto dojmy nejprve v bezbarvější, chladnější pojmy a k nim pak připřahá vůz svého žití a jednání. Vše, co člověka odlišuje od zvířete, závisí na této schopnosti sublimovat názorné metafory ve schéma, rozpustit tedy obraz v pojem, v oblasti oněch schémat je totiž možné něco, co by se nikdy nepodařilo s názornými prvními dojmy: vybudovat pyramidový řád podle kast a stupňů, vytvořit nový svět zákonů, privilegií, podřazeností, vymezení, který nyní vystupuje proti názornému světu prvních dojmů jako cosi pevnějšího, obecnějšího, známějšího, lidštějšího a proto jako regulativ a imperativ.“* (Nietzsche, 2017, s. 14). Zde můžeme vidět popis, jenž se hodí na popis vědy a vědeckého

myšlení. Důraz kladený na vytváření systémů, jakýchsi škatulek, do kterých zařazujeme naše dosavadní poznání, abychom ho činili přehledným a tím pádem uchopitelným. Jak je to s hledáním pravdy v tomto způsobu uvažování Nietzsche uvádí následující: „*„Stanovím-li definice savece a poté, spatřiv velblouda, prohlásím: Hle, savec, vyjde tím sice najevo pravda, ale jen omezené hodnoty, čímž míním, že je veskrze antropomorfní a neobsahuje jediný bod, který by byl „pravdivý o sobě“, skutečný a všeobecně platný, odhlédneme-li od člověka. Hledač takových pravd hledá jen metamorfózu světa v člověka, usiluje o rozumění světu jakožto lidské věci a v nejlepším případě si vydobude pocit asimilace.“* (Nietzsche, 2017, s. 17). Friedrich Nietzsche byl známý svou kritikou vědy, ale s podobnými výtkami, které se týkaly úskalí pojetí pravdy ve vědě, se můžeme setkat u mnoha dalších filosofů. Je nápadné, že jejich kritiky si jsou podobné. Vědě a vědeckému způsobu myšlení vytýkají její nedostatečnou schopnost dobrat se k pravdě a zároveň její konstrukci nového pojetí pravdy, jež odpovídá spíše pojetí pravdy ve smyslu CERTITUDO či ADEQUATIO nežli ALETHÉIA. Nárok na pravdu ve smyslu *clare et distincte*, jež klade věda, můžeme vidět i ve slovech Hanse-Georga Gadamera v jeho stěžejním díle *Pravda a metoda*: „*Humanitní vědy obtížně nacházejí u širší veřejnosti správné porozumění pro povahu své práce. Je těžké objasnit, co je v nich pravda, co v nich vychází najevo. Bylo by to přece jen snadnější v takových oblastech humanitních věd, jejichž předměty jsou zřejmé.*“ (Gadamer, 2011, s. 39). Tím se dostáváme k problematice humanitních věd, do které spadá i psychologie. Humanitní vědy jsou svou povahou a předmětem zkoumání specifické. Pojetí pravdy v nich je o to složitější, protože se v minulosti hůře přizpůsobovaly nárokům vědy a vědecké metody. Dokazování pravdivosti bylo tak buď nemožné, nebo byly jejich výsledky zpochybňovány. Na to, jak je tomu s pravdou v psychologii, se podíváme v následující kapitole.

4 POJETÍ PRAVDY V PSYCHOLOGII

Psychologie, jako samostatná vědecká disciplína, vzniká ve druhé polovině 19. století. Její vznik je vázán ke jménu Wilhelma Wundta. Někteří historici uvádějí vznik psychologie ve spojitosti s vydáním Wundtova díla *Základy fyziologické psychologie* v roce 1874, jiní dávají vznik do souvislosti s momentem, kdy Wundt přejmenoval svou lipskou laboratoř na *Psychologický institut* v roce 1879. Zároveň se však můžeme setkat ještě s jedním mezníkem, který je označován za vznik oboru psychologie a to vydání díla *The principles of psychology* Williama Jamese. Zdá se však přirozené, že mnohem více upřednostňujeme vznik psychologie spojený se jménem Wilhelma Wundta. Wilhelm Wundt pocházel z Německa oproti Williamu Jamesovi, který pocházel z Ameriky. Myšlenkově je nám tedy bližší evropská tradice.

Tamější psychologie měla primárně empirický a experimentální podobu. Hlavní metodou byla introspekce, u které však byly stanoveny jasné podmínky, které měly zajistit vědeckost. Byly jimi tyto následující:

- 1) ohraničenost pozorování – pozorování mělo jasně daný začátek a konec
- 2) pozorovatel musel udržet neustále zaměřenou pozornost
- 3) opakovatelnost – pokus mohl být opakován
- 4) s vnějšími podněty se dalo manipulovat

Wundt pokračoval v tradici dualismu - oddělení těla a duše. Předpokládal, že duševní jevy jsou doprovázeny tělesnými, ale nejsou propojeny, existují vedle sebe paralelně. Nazýváme to *psychofyzickým paralelismem*. Wundt tak zakládá tradici vědecké psychologie a podílí se na jejím oddělení od filosofie. Předmětem Wundtovi psychologie bylo studium vědomí, které bylo analýzou členěno na základní psychické elementy, mezi které patřily počitky, pocity a volní akty. William James naopak kritizoval snahu analyzovat psychické elementy tak, jak s nimi zacházel Wundt. Tvrdil, že vědomí je dynamické a neustále se měnící. Proto není možné, aby byly dva psychické stavy totožné. To brání možnosti přesné analýzy a předně vyvozování závěrů z těchto analýz. Taktéž do hry vstupuje myšlenka pragmatismu, která se u Jamese promítla do jeho pojetí a zaměření psychologie. Zdůrazňoval tak, že významnou roli hrají u člověka jeho cíle, jež sleduje. James se taktéž proslavil svou

teorií emocí, ke které se později přidal Carl G. Lang. Dnes ji známe pod názvem Jamesova-Langeova teorie emocí, jež stojí na tvrzení, že citový prožitek je reakcí na tělesný prožitek, který mu předchází. Co se týče tématu pravdy, tak u Jamese jej nacházíme. Pravdivé je podle Jamese to, „co je uznáno jako prakticky užitečné a vedoucí k cíli, což ovšem předpokládá obecný kulturní konsensus pojmu užitečný či účelný.“ (Plháčková, 2012, s. 99). Zde opět vidíme vliv pragmatismu. Dále pak o pravdě James říká následující: „Pravdy, které ihned nepotřebujeme, hromadíme ve své paměti. Kdykoli se takováto pravda stane prakticky užitečnou, vychází z hlubin našeho paměťového skladiště, aby se stala činnou ve světě, a naše víra v ni se upevní, stane se aktivní. Můžeme potom o ní říci, buď že je užitečnou, protože je pravdivou, nebo že je pravdivou, protože je užitečnou.“ (in Plháčková, 2012, s. 99). Vyvstává tak před námi oboustranný vztah mezi pravdou a užitečností, nikoli jen jednostranný. Pravdivé je to, co je užitečné a zároveň, to, co je užitečné, je pravdivé. V podstatě bychom tedy mohli říci, že základní povahou pravdy je užitečnost. Toto pojetí pravdy odpovídá kritickému trendu, o kterém jsme se zmínili v souvislosti s vývojem vědy, kdy docházelo k rozčarování z vědeckého způsobu nazírání na svět. Vědě samotné bylo vytýkáno to, že nebere v potaz důsledky svých závěrů, jejich využitelnost a praktičnost pro člověka. Proto mohl vznikat tlak na to, aby i psychologie, jako vědecká disciplína, brala v potaz praktičnost a aplikovatelnost svých výzkumu. Zmínili jsme pragmatismus jako myšlenkový proud, který ovlivnil podobu psychologie na jejím počátku. Další kořeny nacházíme v pozitivismu. Zde sledujeme především utváření podoby vědeckého výzkumu, který musel splňovat předem daná stanoviska. Inspiraci brala psychologie (tak jako obecně veškeré vědní obory) také v přírodních vědách. Zde můžeme zmínit Darwinovu evoluční teorii a jeho studii emocí. Na to konto vznikají nové obory psychologie, např. srovnávací psychologie. Hledisko evoluce mění pohled člověka na člověka. Rozvoj fyziologie a neurologie taktéž ovlivňuje vývoj psychologie v jejích počátcích. Ukazuje se tak, že psychologie, vznikající ve století vědeckého pokroku, plně odpovídá jeho ideám. Postupně se však rýsuji dva základní směry, které spolu vstupovaly a vstupují do sporu. Jsou to dva odlišné pohledy na podstatu psychologie, vycházející z odlišných filosofických kořenů. Tím prvním je postoj, že psychologie má přírodovědnou povahu. Vůči tomu se utvářel postoj zastávající názor, že psychologie má duchovní podstatu. První zmíněný odpovídá tomu, co jsme napsali výše, tedy vše o vzniku psychologie. Druhý postoj, zastávající názor, že psychologie je svou podstatou duchovní vychází především z filosofie Franze Brentana a fenomenologie (kterou Franz Brentano ovlivnil). Zakladatelem duchovědné psychologie byl Wilhelm Dilthey. Představoval směr, který se odvracel do přísně vědecké povahy psychologie a zdůrazňoval více

individuální a osobní prožívání, jež je podle něj základním rysem psychologického zkoumání. Nebudu se dále rozepisovat o dalších a dalších představitelích psychologicky významných myšlenkových směrů. Vytyčení základního sporu, který produkoval a stále produkuje nové přístupy v psychologii je dostačující. Rýsuje se v něm totiž naše téma, tedy pojetí pravdy v psychologii. Je jasné, že spor v současnosti není tak vyhrocený a je spíše patrná tendence po obsáhnutí obou podstat psychologie, zároveň však v jejích krajních bodech nacházíme odpovědi na to, jak se zachází a zacházelo s pojmem pravda. Psychologie ze své podstaty vědecké disciplíny musí vycházet z vědeckých kořenů. Pravda se tak ukazuje často jen v podobě závěrů psychologických výzkumů a teorií, které na jejich základě vznikly. Dalo by se říci, že v dřívějších dobách jsme mohli pozorovat větší inklinaci k vytváření pravd. Mám na mysli nejruznější vývojové teorie počínaje Sigmundem Freudem, přes veškeré psychodynamické teorie, humanistické a existenciální teorie. Teorie popisující člověka se tak často stávaly a stále stávají bernou mincí, něčím, čemu lidé věří a označují je za pravdivé. Rozvoj kognitivní psychologie je taktéž prochnut tvrzeními, která explicitně nevypovídají o pravdě, zároveň se však jejich závěry představují v podobě faktů a fakta jsou ve vědě tím samým, čím je pravda ve filosofii. Pravda se nám tak přesouvá z oblasti předmětu, jež je zkoumán a poznáván, do oblasti výsledného produktu. V podstatě nám pravda v psychologii jaksi schází. Redukce pravdy na zkoumání procesu poznávání je sice trend, který se ujímá i v psychologii, nemá však ambice, tak jako ve filosofii, odpovídat na otázku po pravdě samotné (to můžeme spatřovat ještě u Kanta, Nietzscheho, Carnapa a dalších). Vedle toho stojí proudy duchovědné psychologie, které se více inspirují ve filosofii, jež se vrací k metafyzickým otázkám, tedy i otázkám po pravdě. Patří mezi ně především existenciální a humanistická psychologie. Existenciální psychologie má kořeny ve filosofii Martina Heideggera, který o pravdě hovoří hojně, jak jsme si uvedli v kapitole o fenomenologii. Dále se inspiruje filosofií Søreny Kierkegaarda, který dává pravdu do souvislosti se subjektivitou, přesněji tvrdí, že sama subjektivita je pravdou. Subjektivita jako určující charakter se promítá do duchovědné psychologie, patrná je především v oblasti psychoterapie vycházející z existenciálních a humanistických kořenů psychologie. Dalo by se tedy souhrnně říci, že s otázkou pravdy v psychologii se můžeme setkat dvojitým způsobem. Jedním z nich je zmíněna oblast duchovědné psychologie, ve které nacházíme pravdu ve filosofickém pozadí a zadruhé v oblastech přírodovědně laděné psychologie, ve které se setkáváme s pravdou přeneseně v podobě studia poznávacích, kognitivních procesů a výzkumů zaměřených na lež a lhaní, jež se staly poměrně velkou kapitolou v psychologii.

Na závěr uvádím následující slova, která dle mě velmi vystihují jakýsi tuzemský psychologický mainstream: „*Čas od času si šéfové kateder psychologie musí chránit status psychologie vůči zpochybňování, které je vyslovováno představiteli jiných oborů. V takové situaci prezentují psychologii jako obor zakotvený v laboratorně získaných a kvantitativně zpracovaných datech. Činí tak proto, aby psychologie nebyla považována za teologii nebo za slabý odvar filozofie, a jejich snahou je, aby byla přijímána jako blízká přírodním, tudíž exaktním vědám.*“ (Čermák, Miovský, 2000, s. 2).

4.1 PRAVDA V PSYCHOTERAPII

Ukazuje se, že psychoterapie je velmi specifickým místem, ve kterém je pravda pojímána jinak, nežli je tomu v psychologii. Na poli psychoterapie se totiž primárně neřídíme pravdou ve smyslu *“evidence based”* přístupu, nýbrž spíše ve smyslu ALETHÉIA a něčím, co můžeme nazvat *“subjektivní pravdou”*. Když hovoříme o ALETHÉIA v souvislosti s vnímáním pravdy v psychoterapii, myslíme tím především proces hledání pravdy podmíněný existencí duality skrytost – neskrytost. Co se týče pojmu subjektivní pravda, odkazujeme tím k ryze individuálnímu prožívání pravdy a jejích významů.

Vraťme se nyní ke slovům R. Descartese, jimiž otevírá své *“Meditace”*: *„Již před několika lety jsem si povšiml, kolik nepravdivého jsem v dětství připustil jako pravdivé a jak pochybné je cokoli, co jsem na tom poté vystavěl.“* (Descartes, 2010, s. 29). Takto pojatá pravda by nás nutně v psychoterapii vedla k tomu, že budeme za nepravdivé považovat každé tvrzení, které nevyslovil člověk, jenž *„vyčkával na tak zralý věk“* (Descartes, 2010, s. 29), aby byl vůbec schopen pravdivé rozpoznat – z toho nám plynou hned první dvě podmínky: podmínka zralosti a existence schopnosti rozpoznat pravdivé. O další nutné podmínce *“rozumu”* nemá příliš cenu vést debatu, jelikož bychom se nutně dostali k potřebě odpovědět si na otázku, co vůbec onen *“rozum”* je a kdo je *“rozumný člověk”*. Tyto podmínky jsou pro psychoterapii již z podstaty věci diskvalifikující, jelikož diskvalifikují samotné klienty a bez nich se psychoterapie takřikajíc *„neobejde”*. Proto je zde nutné přistoupit k pravdě tak, jakoby její hlavní charakteristikou byla *“subjektivita”* a zároveň neustále myslet na proces nacházení pravdy, tedy neustálou snahu o odkrývání, čímž se opět dostáváme k významu pojmu ALETHÉIA. Oblast psychoterapie je jakýmsi světem uzavřeným do sebe. Setkáváme se v něm s dvojitou podobou pravdy. Jedna z nich je již zmíněná pravda *“subjektivní”* a druhá je pravda *“společná”*, tedy taková pravda, o kterou jde klientovi společně s psychoterapeutem – zde máme na mysli proces odkrývání. Je na místě uvést, že oba tyto prostory pravdy k psychoterapii neodmyslitelně patří a stávají se tak jejími základními stavebními kameny. Mnohdy se pak v psychoterapii odehrává paradox, kdy lživé může být pravdivé a naopak. Přisouzení pravdivosti je na konkrétních účastnících psychoterapii v konkrétních situačních kontextech.

Jednotlivé psychoterapeutické směry mají v pozadí různé teorie, které si ovšem nárokují apriorní rozumění tomu, co je pravdivé. Ráda bych se v této práci vydala cestou k

samotné podstatě psychoterapie, tedy cestou „*od-zoomování*“ od jednotlivých psychoterapeutických směrů k celku, tedy k tomu, co je pro psychoterapii obecně platné a věřím, i cennější, nežli poměrování a souboje mezi různými školami s cílem určit, která „*má více pravdy*“.

Během dějin se formovalo mnoho psychologických škol v souladu s duchem doby a úrovní poznatků, jež byly k dispozici. Vznikaly tak rozličné teorie, jejichž cílem bylo vysvětlit, kdo je to člověk, jaká je jeho ontogeneze a zda se v ní skrývají nějaké zákonitosti, z čeho se skládá lidská psychika a zda a jak do ní můžeme zasahovat.

Psychoterapie je jako obor velmi mladá, přesto její kořeny můžeme nalézt mnohem dále než ve 20. století, které je považováno za století, v němž se psychoterapie rodí. Je vlastně přirozené předpokládat, že tak, jako se odpradáвна léčilo tělo, léčila se i duše. Pokud budeme myslet psychoterapii ve významu léčení duše či mysli člověka, můžeme pak říci, že psychoterapie je stejně jako lékařství něčím, co k lidstvu přirozeně patří, protože je motivováno jedním ze základních fenoménů – starostí o <člověka> a starostí o duši - EPIMELA PERITE PSYCHÉS. V takovém případě se lze dívat na šamany, duchovní a lékaře jako na psychoterapeuty. V užším významu však o psychoterapii mluvíme až ve zmíněném 20. století. Tak, jako to bývá vždy, vznik oboru je dáván do spojitosti s konkrétními osobnostmi, které byly takzvanými průkopníky. V psychoterapii je jím francouzský filosof a psycholog Pierre Janet a zakladatel psychoanalýzy Sigmund Freud. Oba dva jsou považováni za zakladatele psychoterapie jako samostatného oboru.

V psychoterapii je zásadním nástrojem řeč a vztah (spolubytí) mezi klientem a terapeutem. Vztah se koneckonců řadí i mezi účinné faktory v psychoterapii. (Vymětal a kol., 2004, s. 118). Obecně se psychoterapie dá definovat takto: „*Psychoterapie je především léčbou (sekundární prevencí), ale i profylaxí (primární prevencí) a rehabilitací (terciární prevencí) poruch zdraví, která se uskutečňuje výhradně psychologickými prostředky, tedy prostředky komunikační a vztahové povahy.*“ (Vymětal a kol., 2004, s. 20). Z této definice vyplývá výše zmíněné, tedy důraz na řeč a vztah mezi psychoterapeutem a klientem, jež jsou považovány za nástroje psychoterapie. Řeči v psychoterapii nemyslíme však jen verbální projev, ale i veškerou neverbální komunikaci. Řeči v psychoterapii by měl odpovídat výrazu „*die Sage*“ (bytočná řeč) namísto „*die Sprache*“ (řeč). Máme tedy na mysli řeč bytočné povahy, řeč, která se uskutečňuje i v mlčení, řeč, která je všeřikající, i když zrovna nemluví. V pojetí pravdy u Aristotela se často setkáváme s tím, že za místo pravdy je označován soud (výrok). Při bližším pohledu se ovšem můžeme na výrok dívat jako na nositele či odraz

vnitřního prožívání¹⁶, které transformujeme do slov (symbolů), jež jsou opět odrazem/nositelem. Řeč sama je tedy prostředkem k odkrývání (anebo zakrývání) pravdy. Místem pravdy se však nestává výrok sám. Ten je jen místem, ve kterém se může skrze řeč pravda odkrýt či zakrýt. Významné je taktéž tvrzení, že pravdivost je charakterizována shodou soudu/výroku s předmětem (o kterém je pronášen soud). Jak však bylo uvedeno výše, výroky jsou transformací vnitřních prožitků do slov. Zavádí nás to na pole objektivity a subjektivity. Vždyť si můžeme říci, že v tvrzení „nebe je modré“ nejde nikterak o vnitřní prožitek, ale jasný popis vnějšího světa skrze faktický popis. Samozřejmě, že i konstatování „nebe je modré“ vychází ze mě, z toho, že jsem tak usoudila a tento soud je myšlenkový proces. V psychoterapii je to však mnohem složitější, protože se nepohybujeme v prostoru takovýchto zdánlivě jasných tvrzení, ale v poli mnohem křehčích a skrytějších výroků, v poli, které se může stát minovým, pokud po něm našlapujeme pevnou nohou logika. Pro příklad z praxe nemusím sahat nijak daleko, abych demonstrovala to, co výše psaným myslím. Když mi klientka během individuálního sezení řekne, že jí všichni lidé z psychoterapeutické skupiny nesnáší, můžeme mě to svést k tomu, říci jí, že to není pravda, protože tu skupinu znám a vím o konkrétních členech skupiny, kteří k této klientce chovají naopak sympatie. Další rozmluvou se můžeme dostat k tomu, že klientka provedla něco, za co se na ni mohou ostatní členové zlobit a ona se této zloby a konfliktu bojí. Můžeme to uzavřít s tímto velmi jasným vysvětlením, tedy že není pravda, že jí všichni nesnáší, ale že je to především o její obavě z toho, že se na ní ostatní budou zlobit, protože něco provedla. Můžeme se ovšem vydat i jinou cestou. Při dalším rozhovoru se možná dostaneme k tomu, že její žitá zkušenost je, že když doma něco provedla, byla jí odebrána láska (rodiče se zlobili, nemluvili s ní, odepřeli jí péči nebo jí explicitně řekli, že jí nemají rádi). A tak tvrzení „všichni ze skupiny mě nesnáší“ nese význam životní zkušenosti, která sama vytváří bytostný postoj klientky s poukazem na spolubytí s druhými. Jako takové se pak toto tvrzení jeví jako pravdivé, protože odkrývá to, jak „tu“ klientka skutečně je. Když tento příklad promyslím, vede mě k myšlence, že pravda v psychoterapii je o neustálém hledání významů. V psychoterapii neodhaluji pravdu jako nějaký statický předmět, který je někde skrytý jako poklad, nýbrž se pravda skrývá v samotném procesu odkrývání. Během psychoterapie bych se jako psychoterapeut nikdy neměla s klientem o pravdu bít či přetahovat, nýbrž bych mu měla pomáhat v tom, aby mohl pravdivě být. Ono až patetické „Žít v pravdě“ v sobě skrývá moudrost. Pokud se na pravdu díváme skrze ALETHÉIA, neříká nám tato věta nic jiného, než to, abychom žili v otevřenosti

---

¹⁶ Vnitřním prožíváním v této práci myslím veškeré psychické pochody odehrávající se uvnitř člověka, tedy procesy psychických funkcí.

a to je něco, k čemu věřím, že by měla psychoterapie klienty vést. Když se totiž budeme dívat na poruchy zdraví jako na privaci možností, tak ona otevřenost je něčím, co nechává možnosti, doposud neviděné, vyvstát. Často se dostávám já i mí kolegové k tomu, že je klient uvíznutý v životní situaci, stojí na místě a říká „s tím se nedá nic dělat“. Tato slova jsou pro mě velmi často o tom, že klient nevidí a tudíž nemá možnosti. Mým cílem je pak zabývat se právě onou zmíněnou otevřeností, aby se klient mohl pohnout, možná jen lehce pootočit a zahlédnout je. Ovšem i samotná uzavřenost a skrytost může být někdy cestou k pravdivému. Nechci tedy vzbudit černobílý dojem, protože by bylo naivní (až fanatické) za každou cenu vždy vše odkrývat. Skryté k odkrytému patří stejně jako uzavřenost k otevřenosti. Jedno či druhé se stává vždy pozadím, na kterém se teprve to druhé může dát a tak je nutné si toto pozadí s pokorou ponechat. S pokorou vůči tušenému tajemství. Pokud zaujmeme opačný postoj, vytrháváme pravdivé z jeho přirozenosti jako bychom ho dali v laboratoři na bílé pozadí, nasvítili a upřeně hleděli na to, co se nyní ukáže. Často se neukáže nic, nebo alespoň nic cenného, protože se nedíváme na celek, ale jen na osamocené části. V psychoterapeutické praxi to znamená, že postupy a metody, které jsou více tím, co označuji “laboratorním“ pohledem na bílém pozadí, cenné a efektivní, ale jen do té doby, dokud nenabudeme dojmu, že je to jediný způsob jak s klientem spolupracovat. Pokud budu mluvit ze své praxe, tak techniky dialekticko-behaviorální terapie (DBT) jsou účinné do chvíle, kdy je beru jen jako jedny z možných nástrojů, jak klientovi pomoci s jeho obtížemi. Tyto techniky se skládají z nácviku mnoha dovedností, které si má klient osvojit. Pro svou praktičnost jsou velmi cenné a klientovi skutečně významně pomáhají, zároveň se však nelze dívat na klienta jen optikou technik vycházejících z DBT, protože čas od času vyvstane z rozhovoru s klientem něco, co přesahuje rámec všech nácviků, a techniky sami si s tím neporadí. Vždy je potřeba mít na mysli, že klient není jen souhrnem naučených dovedností a schopností, ale je to člověk, který je v životě nějak situován a to sám se sebou i druhými. Na řadu tak poté přichází proces hledání cesty ke klientovu pravdivému bytí, které se stává zdrojem a stavebním kamenem jeho kvality života.

4.1.2 VZTAH V PSYCHOTERAPII JAKO JEDNA Z MOŽNOSTÍ BYTÍ V PRAVDĚ

V úvodu kapitoly o psychoterapii jsem zmínila vedle řeči vztah jako jeden ze základních faktorů v psychoterapii. Pojďme se nyní podívat blíže na pojetí vztahu v psychoterapii v souvislosti s pojmem pravda.

Psychoterapeutický vztah mezi klientem a psychoterapeutem je vztahem, který byl nespočetněkrát definován, procházel kritickou reflexí a v průběhu času i jednotlivých psychoterapeutických škol prošel mnoha proměnami. Pro svou specifičnost, kdy se pohybuje na pomezí pracovního vztahu a vztahu velmi intimního, byl a je tématem psychoterapeutických konferencí, studií a výzkumů. Z toho samého důvodu, tedy jakési nejisté hraně, která je mu vlastní, vznikla potřeba dodání jistoty a ohraničení, což poskytuje včetně psychoterapeutických směrů i etický kodex. Uvedu zde jednu zajímavou definici psychoterapie, která definuje i psychoterapeutický vztah: „*Ve všech druzích psychoterapií je terapeutovým nástrojem léčba vztahem. Psychoterapie se dá rovněž charakterizovat jako léčba terapeutovou osobností.*“ (Vybíral, Roubal, 2010, s. 35). Vztah je zde tedy definován jako nástroj. V této práci mi však nejde o to, vyjít směrem hledání jasné definice toho, co psychoterapeutický vztah je či není, ale spíše o to, zda psychoterapeutický vztah může být prostorem, ve kterém má své místo i pravda. Koneckonců v etickém kodexu vydaném Evropskou psychoterapeutickou asociací (EAP) jsou zmínky o vztahu mezi psychoterapeutem a klientem takovéto: „*Psychoterapeuti si se svými klienty předem objasní všechny záležitosti, které by mohly souviset s jejich společnou prací. Vyhýbají se vztahům, které by mohly omezit jejich objektivitu nebo vytvořit konflikt zájmů.*“ (EAP, zásada 1. b, 2002). Z této zásady vyplývá důraz na objektivitu ve vztahu. Asi by bylo záhodno vysvětlit, co je onou objektivitou myšleno, což bohužel etický kodex nijak dále neupřesňuje. Mnoho psychoterapeutů je názoru, že není vhodné poskytovat psychoterapii osobám blízkým (rodinní příslušníci, přátelé, apod.) a tato úvaha bude dle pravidel psychoterapie zcela legitimní. Zároveň však věřím, že samotné pojetí toho, co pod pojmem objektivita myslíme, je velmi zásadní pro vnímání psychoterapeutického vztahu. Pokud hovoříme o objektivitě, nevysloveně počítáme i s existencí subjektivity a ta je z psychoterapeutického vztahu vyloučena tím, že slovy této zásady je nevyžádaná a naopak je vyžadována právě ona objektivita. Objektivitou je v podstatě myšlena jakási schopnost psychoterapeuta. Často se setkáme s tvrzením, že psychoterapeut „musí být objektivní“. Pravděpodobně tím máme na

mysli, že by měl být „nezaujatý“. Požadovat však po psychoterapeutovi, aby byl ne-zaujat, tedy nebyl v zájmu, se jeví jako absurdní. Nebýt v zájmu, nebýt zaujat, nebýt něčím zcela pohlcen (pohlcen ve smyslu němému údivu nad něčím, čeho jsme v podstatě součástí) znamená nebýt v pohybu a nebýt v pohybu znamená smrt. Psychoterapeutický vztah je především vztahem a ten je vždy v pohybu, pokud tomu tak není, tak vztah umírá a končí. Psychoterapeut by měl tedy podle této optiky být naopak velmi „zaujat“. Mít zájem <interest>, znamená být uvnitř věci, ne stát v distanci od ní. K zájmu patří již zmíněný údiv. Být v údivu znamená být přítomen tomu, co se samo ze sebe dává, co vyvstává ze skrytosti do neskrytosti. Zde můžeme nalézt paralelu s psychoterapeutickým procesem, jež výmluvně odráží bytostnou povahu vztahu: proces vyvstávání ze skrytosti a dávání se věcí ze sebe samých se odehrává v prostoru vztahu mezi psychoterapeutem a klientem. Jejich vztah tak dává možnosti odkrývání pravdy, cesty k ALETHÉIA, obdobně jako řeč je jedním ze způsobů, jež dává možnost odkrývat i zakrývat. Vystupování z neskrytosti a vstupování do skrytosti se následně ukazuje jako dynamický proces, jehož pozadím je vztah. Být pak v takovém vztahu znamená být v pravdě (a opět zde nemám na mysli statické pojetí pravdy jako předmětu, nýbrž pravdy jako způsobu bytí).

Další zmínkou o vztahu v etickém kodexu EAP je pak tato: „*Psychoterapeuti nezneužívají svůj profesní vztah s klienty, klienty v supervizi, studenty, zaměstnanci nebo účastníky výzkumu, ať již sexuálně nebo nějak jinak. Psychoterapeuti nepřehlížejí ani se nezapojují do sexuálního obtěžování. Sexuální obtěžování je definováno jako záměrné nebo opakované poznámky, gesta či fyzický kontakt sexuální povahy.*“ (EAP, zásada 6. d, 2002). V této zásadě se setkáváme s jednou konkrétní podobou vztahu a tou je sexuální vztah. Sexuální vztahy jsou v průběhu psychoterapie zakázané. Vychází to z postoje, že sexuální vztah je jednak vztahem absolutně intimním a z lidí, kteří mezi sebou tento typ vztahu mají, se stávají partneři (ať jde o dlouhodobý či krátkodobý vztah). Sama povaha sexuálního vztahu může být oním prostorem, kde dochází k tzv. střetu zájmů, protože jako partnerovi mi jde ve vztahu o něco jiného, nežli v postavení psychoterapeuta. Odhlížím tak od zájmů druhé osoby a přihlížím k svým vlastním zájmům, které sahají do intimní roviny. Zároveň také vycházíme z nerovnoměrného postavení v psychoterapeutickém vztahu. Psychoterapeut je postaven výše nežli klient z pohledu rozdělení moci. Proto se v etickém kodexu setkáváme s formulací „sexuální obtěžování“ – psychoterapeut má ze svého postavení větší moc, pro klienta bývá často typem autority a z toho plyne, že je větší riziko toho, že se klient psychoterapeutovi podřídí a vstoupí do situací, do kterých by za běžných okolností nevstoupil. Proto je taktéž kladen veliký apel na zodpovědnost za psychoterapeutický proces na stranu psychoterapeuta.

Problematika rovnoprávného postavení mezi psychoterapeutem a klient je problematika, se kterou se různé psychoterapeutické směry snaží vypořádat. Co se týče rovnoprávnosti dle práva, není pochyb o tom, že se všechny směry shodnou, že psychoterapeut a klient jsou si rovni. Narážíme však na nuance, kterými si přeci jen od sebe různé psychoterapeutické školy liší a tak se můžeme setkat se směry, ve kterých je více akcentována autorita psychoterapeuta (lze vidět i u konkrétních psychoterapeutických metod, ne jen směrů obecně) a naproti tomu směry, ve kterých je kladen větší důraz na co největší zrovnoprávnění. Toto téma spolu s tématem zodpovědnosti je velmi zajímavé. Bohužel se mu v této práci vzhledem k jeho obšírnosti podrobněji věnovat nebudu, zároveň mi však přišlo cenné alespoň lehce nastínit existenci této problematiky a její možná východiska k promýšlení toho, čím je psychoterapeutický vztah.

Viktor E. Frankl ve svém díle *Lékařská péče o duši* píše o psychoterapii toto: „*Dávno již není tajemstvím, že – ať už se použije jakékoliv metody a techniky – přibližně dvě až tři čtvrtiny případů jsou vyléčeny nebo přinejmenším podstatně zlepšeny.*“ (Frankl, 2005, s. 11). Hovoří tak o tom, o čem hovoří i mnoho jiných, tedy že psychoterapeutická technika není tím stěžejním. Dále však upozorňuje na to, že by nás to nemělo vést k tomu, abychom na techniky rezignovali, či je přehlíželi. Na psychoterapii bychom měli nahlížet jako na obor mezi uměním i technikou. Neměli bychom ani přehlížet rozdíly mezi jednotlivými psychoterapeutickými směry: „*Mají se zastírat protiklady mezi jednotlivými psychoterapeutickými metodami? O ničem takovém nemůže být ani řeč. Naše úvahy směřují daleko spíše k tomu, že si žádná psychoterapie už nemůže činit nárok na výlučnost. Pokud nám není přístupná jedna absolutní pravda, musíme se spokojit s tím, že se relativní pravdy navzájem korigují a musíme najít odvahu k jednostrannosti, totiž k jednostrannosti, která si je sama sebe vědoma.*“ (Frankl, 2005, s. 12). V těchto slovech se opět ukazuje význam osobnosti psychoterapeuta a potažmo i terapeutického vztahu.

Na psychoterapeutický vztah se dá také nahlížet jako na pracovní aliance, jež je vymezena jasnými pravidly. Tato pravidla slouží k tomu, aby účastníci psychoterapie věděli, v jakých hranicích a na jakém poli se pohybují a to v souladu s obecným cílem psychoterapie, tedy poskytování pomoci lidem s psychickými obtížemi. Zároveň však také s ohledem na cíl klienta nepoškodit. Tento cíl by se mohl jevit jako sekundárně odvozený od cíle pomáhat, nicméně problematika možného poškození klienta se stala svébytným tématem a tudíž je potřeba na ni takto nahlížet. To, co z tohoto pohledu vyplývá je motiv jakéhosi „dobrého úmyslu“, tedy konání něčeho, co vnímám jako „dobré“ a zároveň vyhýbání se tomu, co vnímám jako „zlé“. Úmysl konat dobro se pravděpodobně ukáže v jakémkoli pojetí

psychoterapeutického vztahu, ať už akcentujeme více profesionální stránku vztahu či jeho intimní podobu. Dobro bývá, v duchu Platónových idejí, dáváno do souvislosti s pravdou: „*To, co dodává poznávaným věcem pravdu a co dává poznávajícímu jeho schopnost, to prohlaš za ideu dobra ... ona, pokud ji poznáváme, je příčinou vědění a pravdy.*“ (Platón, 508 e). Pravda tak vychází z ideje dobra, je k němu pevně přimknuta a obsahuje smysl pouze v této relaci. Tato nadřazenost ideje dobra nad ideu pravdy se odráží ve výše zmíněném. V psychoterapii vycházíme z motivu konat dobré. Pokud konáme dobré, můžeme docházet i k pravdivému. Stěží by to šlo naopak. Představa, že jsme hnáni touhou po poznání pravdy, aniž by naším horizontem nebylo dobro, je v psychoterapii nemyslitelné. Dostali bychom se tak na pole, kde bychom si museli nutně klást otázku po objektivitě pravdy a tím bychom se překlenuli k vědeckému způsobu uvažování. Vědecký přístup se samozřejmě z psychoterapie nevyčleňuje, ale jeho hranice by měli končit před „vstupem do ordinace“. Nerozporuji ani nedevalvuji teoretická východiska jednotlivých psychoterapeutických směrů, ani závěry výzkumu v psychoterapii, ale všechny naše znalosti a poznání mohou vytvářet jakýsi závoj, skrze který se na klienta díváme. Cenné jsou však momenty, kdy dokážeme toto vše upozadit. Z oněch vědomostí, zkušeností a poznání, které v sobě přirozeně máme, totiž vyvstávají naše další možnosti, jež jsou tím vším ovlivněny. Tak např. v roli DBT lektora s vědomostmi o dialekticko-behaviorální terapii budu o klientovi přemýšlet právě v intencích tohoto přístupu. Na jeho problém s nalézáním cílů v životě se budu dívat jako na problém v oblasti budování kompetencí a sáhnu po praktickém schématu dosahování cílů. Dovolit si ovšem někdy zapomenout a nevědět, nás může dovést do prostoru, ve kterém můžeme být svědky rození nových možností. Tento prostor (který není v tu chvíli ani prostorový, ani časový) je místem, kde můžeme *být*. Opouštět naše pevné hradby poznání bývá nekomfortní, nicméně je dobré myslet na to, že i naši klienti často musí z těchto hradeb vyjít a i pro mě to bývá velmi nepříjemné.

Pravda je něčím, co se vždy vztahuje k dobru, nikdy není sama o sobě. Krása, pravda a dobro považoval Platón za tři nejvyšší ideje, ideje, které si sebou neseme z doby před naším narozením, přičemž ideu dobra považoval Platón za nejvyšší. Každý z nás má v sobě tak část této ideje a naším cílem by mělo být směřovat k jejich naplnění. Dosažení tohoto cíle je uskutečňováno pomocí ÉROS – pudu plazení, lásky, pudu filosofického.

Oporou pro volbu přístupu k psychoterapii v rámci společných rysů (oproti přístupu, jež akcentuje rozdíly v rámci různých psychoterapeutických směrů), kterým se v této práci řídím je studie „*Some myths of psychotherapy research and the search for a paradigm*“ (Kiesler, 1966). Tato studie, byť je poměrně staršího data, vnáší kritický pohled na výzkumy

v psychoterapii a s nimi související paradigmatu v psychoterapii. Mezi tato paradigmatu, která souvisí s tématem vztahu v psychoterapii, patří předpoklad uniformity klientů a psychoterapeutů. Co to znamená? Tyto předpoklady nám říkají, že klienti i psychoterapeuti tvoří homogenní skupinu, tedy, že si jsou více podobní, nežli odlišní. To pak může vést k tendenci vytvářet obecné modely psychoterapie a pojmenovávat obecně platné účinné faktory, která však nevychází z reálného základu, nýbrž spíše z umělého statického předpokladu. Výše jsem uvedla, že tato studie je oporou pro celostní přístup k psychoterapii avšak může se zdát, že je tomu naopak. V tento moment chci však upozornit na možnost, jak dostat celostnímu pohledu a přesto se vyhnout výše zmíněným paradigmatům. Pokud se pohybujeme na poli vědy a aplikujeme k psychoterapii vědecký přístup, často jsou výsledkem této činnosti ony zmíněné modely, popis účinných faktorů, popis procesu léčby, procesu změny a mnoho dalšího. Pokud však do přístupu pustíme filosofii, můžeme dospět k obecnému, přesto ne statickému pojetí. Vztah mezi psychoterapeutem a klientem je něčím obecným. Pokud v duchu Kieslerovi studie vezmeme v potaz, že ani psychoterapeuti ani klienti nejsou nějakou homogenní skupinu, tedy že se od sebe liší více, než na první pohled předpokládáme, zůstává nám pouze vztah jako to jediné nosné. Postihnout ve výzkumu individuální odlišnosti je velmi náročné, vždy se s nimi počítá, zároveň je však nejsme schopni přesně zachytit. To pak může vést k potřebě homogenní skupiny skutečně vytvářet (např. výběrem psychoterapeutů stejného psychoterapeutického směru) anebo si můžeme vypomoci tím, že vneseme do pohledu na psychoterapii pohled filosofický. V takovém případě se pak můžeme pokusit zachytit fenomény, jakými je i zmíněný vztah – vztahovost a dovolit si dívat se na celý obor i z jiné perspektivy.

ZÁVĚR

Téma pravdy se mi jeví jako stěžejní téma v oblasti lidského poznávání a vědění. To, jak pravdě rozumíme, se jeví odlišně v pohledu doby i v pohledu jednotlivých myšlenkových proudů. Poznávání toho, co je pravda a pravdivé bylo a stále zůstává doménou filosofie. V této práci jsme zajisté postihli jen malou část, výseč, ve které se nám ukazovaly základní způsoby promýšlení pravdy. Bezesporu je ještě mnoho oblastí, prostorů a míst, kam jsme se v této práci vůbec nedostali, nemluvě o detailnější analýze toho, co je v práci obsaženo. Přesto nám z této práce něco vyvstává. Jednak je to poznatek, že (již zmíněná) oblast filosofie, je místem, ze kterého byla a je nejhojněji promyšlena pravda a zároveň až jakási vcelku významná *absence* pravdy na poli psychologie. Taktéž se ukazuje, že pravda se ve svém pojetí štěpí do dvou základních směrů. Jedním z těchto směrů je pojetí pravdy ve smyslu něčeho věčného, jediného, čistého a hlubokého a to současně v různých jejích podobách – jako ALETHÉIA, Bůh, Idea, Nekonečno apod. Druhým směrem je pojetí pravdy, jež se tváří spíše jako derivát sebe sama, pravdy, která má ambici po absolutním, jistém, zároveň je však ve své podstatě relativní, nestálá, neúplná a v posledku zaměnitelná a nahraditelná. Tyto dva krajní body by se pak mohly jevit jako meze, ve kterých se pravda pohybuje napříč dějinnými epochami. Jak je zmíněno výše, oblast filosofie se ukazuje jako domov pravdy. Pokud si uvědomíme, že je i domovem vědy, může s nadsázkou říci, že věda ze své domoviny odešla, ale pravdu si nevezala sebou. Vzala si sebou snad jen jakousi matnou vzpomínku na pravdu, takovou, na kterou se časem velmi dobře zapomíná.

Oblast psychoterapie se jeví jako jediná oblast, ve které nachází své místo (i) pravda ve smyslu ALETHÉIA. Tento závěr mi přijde stěžejní, protože se jednak ukazuje nutnost pravdy v životě člověka a to ve smyslu *bytí v pravdě*, jež se stává základním předpokladem psychoterapie samotné, zároveň se tím psychoterapie sama dostává na velmi specifické místo na poli všech aplikovaných oborů psychologie – zde nyní pomineme spor o to, zda považovat psychoterapii za samostatný obor či ne. Psychoterapie berme jako součást psychologie. Je s ní úzce spjata, stejně jako je spjata věda s filosofií.

Na závěr se nám nabízí otázka, zda vůbec o pravdu stojíme? Ukazuje se, že jsme to my, kdo hraje v “její existenci“ roli. Zda jsme schopni více naslouchat, nežli mluvit? Zda jsme ochotni obětovat něco ze sebe (naše “ega“, moc, potřebu kontroly a jistoty) a přijmout to, co se nám samo dává, bez ohledu na to, jak moc nepříjemné to je. Pravda totiž není (vždy)

krásná. Pravda může být i v té největší bolesti a největší nejistotě. Je na nás, zda budeme mít odvahu dívat se pravdě “do očí“, stejně jako měl odvahu člověk, který vylezl z Platónovy jeskyně. Přála bych nám tuto odvahu. Přála bych nám, abychom se nebáli klást si otázky a pravdu promýšlet. Přála bych nám, abychom kladli otázky a měli pokornou trpělivost čekat na odpovědi.

SEZNAM LITERATURY

AKVINSKÝ, T. *O pravdě, O mysli*. Praha: Krystal OP, 2003. ISBN 80-85929-60-0

ANZENBACHER, Arno. *Úvod do filosofie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-727-5

ARISTOTELES. *První analytiky*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961.

ARISTOTELES. *Metafyzika*. Praha: Oikoymenh, 2015. ISBN 978-80-7298-209-7

ARISTOTELES. *Druhé analytiky*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962.

BOSS, Medard. *Nárys medicíny a psychologie*. Rychnov nad Kněžnou: J&J, 1992.

ČERMÁK, I. MIOVSKÝ, M. (Eds.) (2000) *Kvalitativní výzkum ve vědách o člověku na prahu třetího tisíciletí*. Brno, Boskovice: Psychologický ústav AV ČR, Nakladatelství Scan, 10-21

DESCARTES, René. *Meditace o první filosofii*. Praha: Oikoymenh, 2010. ISBN 978-80-7298-427-5

DE LIBRE, Alain. *Filosofie v období středověku*. Praha: Oikoymenh, 2019. ISBN 978-80-7298-358-2

DRTINA, František. *Úvod do filosofie I*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1914.

DRTINA, František. *Úvod do filosofie II*. Praha: Jan Laichter v Praze, 1948.

FERJENČÍK, Ján. *Úvod do metodologie psychologického výzkumu*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-815-9

FRANKL, Viktor E. *Lékařská péče o duši*. Brno: Cesta, 2005. ISBN 978-80-7295-195-6

GADAMER, Hans Georg. *Pravda a metoda II*. Praha: Triád, 2011. ISBN 978-80-87256-44-2

HANUŠ, Jiří, HLOUŠEK, Vít. *Evropa v politice a kultuře 19. století*. Brno: Books&Pipes, 2019. ISBN 978-80-7485-195-7

HARTL, Pavel a HARTLOVÁ, Helena. *Velký psychologický slovník*. Praha: Portál, 2010, s. 63. ISBN 978-80-7367-686-5

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: Oikoymenh, 2002. ISBN 80-7298-048-3

HEIDEGGER, Martin. *O pravdě a bytí*. Praha: Mladá fronta, 1993. ISBN 80-204-0416-3

HOGENOVÁ, Anna. *Fenomenologie a metodologie věd*. Přednášky pro 3. roč. bakalářského studia psychologie. Praha: PVŠPS, 2017.

HUNT, Morton. *Dějiny psychologie*. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0898-3

HUSSERL, Edmund. *Krize evropských věd a transcendentální fenomenologie*. Praha: Academia, 1972. ISBN 508-21-865

KAHNEMAN, Daniel. *Myšlení – rychlé a pomalé*. Brno: Jan MelvilPublishing, 2011. ISBN 978-80-82770-42-4

KANT, Immanuel. *Kritika čistého rozumu*. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-035-1

KOLÁŘ, Petr. *Pravda a fakt*. Praha: Filosofía – nakladatelství Filozofického ústavu AV. 2002. ISBN 80-7007-168-0

LISSMAN, Konrad Paul. *Filosofie zakázaného vědění: Friedrich Nietzsche a černé stránky myšlení*. Praha: Academia, 2013. ISBN 978-80-200-2188-5

LINEHAN, Marsha. *Cognitive-Behavioral Treatment of Borderline Personality Disorder*. Guilford Press, 1993. ISBN 9780898621839

MERLEAU-PONTY, Maurice. *Svět vnímání*. Praha: Oikoymenh, 2008. ISBN 978-60-7298-287-5

MICHÁLEK, Jiří. *Corpus Organicum*. Praha: Oikoymenh, 2000. ISBN 80-7298-021-1

MICHÁLEK, Jiří. *Základy fenomenologie a fenomenologické interpretace*. Přednáška pro 2. roč. studia psychologie. Praha: PVŠPS, 12. 4. 2016

NIDA-RUMELIN, Julian. *Slovník současných filosofů*. Praha: Garamond, 2001. ISBN 80-86379-29-9

- NIETZSCHE, Friedrich. *O pravdě a lži ve smyslu nikoli morálním*. Praha: Oikoymenh, 2017. ISBN 978-80-7298-527-2
- OLŠOVSKÝ, Jiří. *Slovník filosofických pojmů současnosti*. 3. přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2011, s. 20. ISBN 978-80-247-3613-6
- PECHAR, Jiří. *Člověk a pravda*. Praha: Pulchra, 2011. ISBN 978-80-87377-29-1
- PATOČKA, Jan. *Péče o duši I*. Praha: Oikoymenh, 1996. ISBN 80-86005-24-0
- PLATÓN. *Ústava*. Praha: OIKOYMENH, 2005. ISBN 80-7298-142-0
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Dějiny psychologie*. Praha: Grada, 2006. ISBN 978-80-247-0871-3
- PLHÁKOVÁ, Alena. *Učebnice obecné psychologie*. Praha: Academia, 2003. ISBN 978-80-200-1499-3
- POPPER, Karl Raimund. *Logika vědeckého zkoumání*. Praha: Oikoymenh, 1997. ISBN 80-86005-45-3
- SARTRE, Jean Paul. *Bytí a nicota*. Praha: Oikoymenh, 2006. ISBN 80-7298-097-1
- SMITH, Jonathan A, SHINEBOURNE, P. *Interpretativ phenomenological analysis*. *APA Handbook of Research Methods in Psychology*. 2012, vol. 2. Research Designs, Chapter 5, s. 73-75. DOI: 10.1037/13620-005.
- TRLIFAJOVÁ, Kateřina. FREI, Jan. *Spor o pravdu*. Praha: Filosofia, 2016. ISBN 978-80-7007-461-9
- VERNANT, Jean-Pierre. *Počátky řeckého myšlení*. Praha: Oikoymenh, 2012. ISBN 978-80-7298-393-3
- VYBÍRAL, Zbyněk, ROUBAL, Jan. *Současná psychoterapie*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-682-7
- VYBÍRAL, Zbyněk. *Psychologie komunikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7178-998-4
- VYMĚTAL, Jan a kol. *Obecná psychoterapie*. Praha: Grada, 2004. ISBN 80-247-0723-3
- WEISS, Petr a kol. *Etické otázky v psychologii*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-845-6

WITTGENSTEIN, Ludwig. *Tractatuslogico-philosophicus*. Praha: Oikoymenh, 1993. ISBN 80-85241-30-7

https://www.phil.muni.cz/fil/antika/ideje/ideje_v_dialozich.htm - platon

Internetové zdroje:

MASARYKOVA UNIVERZITA. Filozofická fakulta [online]. Brno, © 2018 [cit. 17.2.2018]. Dostupné z: <http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/carnap.html>

KIESLER, D.J. *Some myths of psychotherapy research and the search for a paradigm*. [online] Psychological Bulletin, 1966. [cit. 25. 7. 2020]. ISSN 1213-8991. Dostupné z: <https://psycnet.apa.org/record/1966-04301-001>

PARMENIDÉS. *Testimonia DK 28 B*, [cit. 26. 7. 2020]. Poslední aktualizace 13. 2. 2002. Dostupné z: <http://www.fysis.cz/presokratici/parmenides/bcz.htm>

VLČEK, Miroslav. *Místo a úloha pravdy v rámci Aristotelovy koncepce vědění*. [online] E-Logos 2002, [cit. 26. 7. 2020]. ISSN 1211-0442. Dostupné z: <https://nb.vse.cz/kfil/elogos/history/vlk1-02.pdf>

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno a příjmení autorky: Věra Zika

Studijní program: Psychologie

Studijní obor: Psychologie

Název práce: Pravda jako filosofický a přírodovědecký problém – co míníme pravdou v psychologii?

Počet stran (bez příloh): 76

Celkový počet stran příloh: 0

Počet titulů české literatury a pramenů: 45

Počet titulů zahraniční literatury a pramenů: 3

Počet internetových odkazů: 4

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Anna Hogenová CSc.

Rok dokončení práce: 2020

Evidenční list knihovny

Souhlasím s tím, aby má bakalářská/diplomová práce byla využívána ke studijním účelům.

V Praze, dne:.....

.....

Uživatel/ka potvrzuji svým podpisem, že pokud tuto bakalářskou/diplomovou práci využiji ve své práci, uvedou ji v seznamu literatury a budou ji řádně citovat jako jakýkoliv jiný pramen:

Jména, příjmení	Adresa	Datum	Podpis

Posudek vedoucího na diplomovou práci kolegyně Bc. Věry Zika „Truth as a philosophical and scientific problem - what do we mean by truth in psychology? (Pravda jako filosofický a vědecký problém – co míníme pravdou v psychologii?“

Máme před sebou diplomovou práci, patřící do množiny těch, v nichž si diplomant uklízí ve svém myšlení to nejdůležitější, tj. otázku pravdy.

Takové práce náleží k těm nejlepším, protože pravda a bytí samo jsou z fenomenologického hlediska totéž, což bylo i výsledkem poznání těch nejvyšších a nedůležitějších myslitelů řeckého starověku.

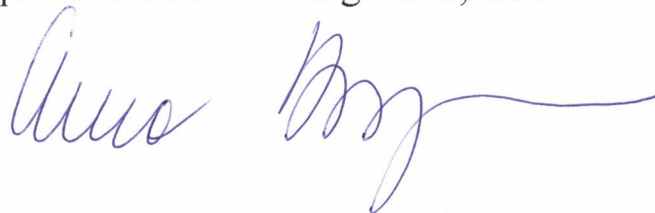
Kolegyně Bc. Věra Zika na to jde velmi poctivě, prodírá se dějinami filosofie a sleduje pohyb tohoto druhu myšlení, který je nejtěžším filosofickým problémem vůbec a pochopení diachronní linky tázání po pravdě, je vlastně podmíněno hlubokou znalostí myšlení těch nejdůležitějších filosofů vůbec. Tento úvod byl nutný, abych jako vedoucí práce vyjádřila, že je tu možnost, kdy uvažování diplomantky není úplně vy zralé. V tomto případě to ani není úplně možné. Přesto předkládám vážené komisi práci, kterou považují za přínos pro psychoterapii, i když mnohé problémy jsou zde jen v první aproximaci naznačené, a potřebují ještě svůj čas.

Ovšem je třeba otevřeně říci, práce je velmi dobrá, je vedena intencí k neskrytosti, která jako jediná ze všech druhů teorií pravd v dnešní postmoderní době, je tím, co je pro psychoterapii základní a podstatné. Toto všechno kolegyně dobře pochopila, a proto ji pokládám za autorku velmi dobré práce, která z věcného i formálního hlediska je velmi přínosná a doporučuji ji k obhajobě, s touto otázkou: Vysvětlíte ještě jednou, co je to aletheia – neskrytost v poměru k potřebám psychoterapie.

Navrhuji známku „velmi dobře“ v závislosti na kvalitě obhajoby.

V Praze dne 10. 8. 2020

prof. PhDr. Anna Hogenová, CSc.

**Posudek vedoucího/oponenta bakalářské/diplomové práce
na Pražské vysoké škole psychosociálních studií**

Jméno a příjmení studenta/-tky: Věra Zika

Obor studia: psychologie

Název práce: Pravda jako filosofický a přírodovědecký problém – co míníme pravdou v psychologii?

Vedoucí/oponent* práce: Mgr. Michal Slaninka, Ph.D

Technické parametry práce:

Počet stránek textu (bez příloh):76

Počet stránek příloh: 0

Počet titulů v seznamu literatury: 45+3+4

Výběr tématu

Závažnost tématu

Oborová přiléhavost tématu

Originalita tématu a jeho zpracování

0**	1	2	3	4
-----	---	---	---	---

	x			
--	---	--	--	--

	x			
--	---	--	--	--

	x	x		
--	---	---	--	--

Formální zpracování

Jazykové vyjádření (respektování pravopisné normy, stylistické vyjadřování, zvládnutí odborné terminologie)

Práce s odbornou literaturou a prameny (citace, parafráze, odkazy, dodržení norem pro citace, cizojazyčná literatura)

Formální zpracování (jasnost tématu, rozčlenění textu, průvodní aparát, poznámky, přílohy, grafická úprava)

	x			
--	---	--	--	--

			x	
--	--	--	---	--

	x			
--	---	--	--	--

Metody práce

Vhodnost a úroveň použitých metod

Využití výzkumných empirických metod

Využití praktických zkušeností

x				
---	--	--	--	--

x				
---	--	--	--	--

x				
---	--	--	--	--

Obsahová kritéria a přínos práce

Přístup autora k řešené problematice (samostatnost, iniciativa, spolupráce s vedoucím práce)

Naplnění cílů práce

Vyváženost teoretické a praktické části v daném tématu

Návaznost kapitol a subkapitol

Dosažené výsledky, odborný vklad, použitelnost výsledků v praxi

Vhodnost prezentace závěrů práce (publikace, referáty, apod.)

x				
---	--	--	--	--

	x	x		
--	---	---	--	--

x				
---	--	--	--	--

	x			
--	---	--	--	--

	X			
--	---	--	--	--

	X	x		
--	---	---	--	--

** 0 – nehodnoceno; 1 – výborně; 2 – velmi dobře; 3 – dobře; 4 – neprospěla/a

Otázky a náměty k diskusi při obhajobě:

- 1) Môže autorka objasniť svoju tendenciu 'od-zoomovania' od jednotlivých psychoterapeutických smerov k celku, teda k tomu, čo je pre psychoterapiu obecné platné? V čom vidí prínos a limity tohto prístupu?

Celkové hodnotenie práce (klady, nedostatky):

Bc. Věra Zika predkladá teoretickú prácu, v ktorej sa venuje ponímaniu pravdy v psychológii, pričom sa zameriava na ponímanie pravdy vo filozofii, z ktorej špecializácia vied vychádza. Autorka si zvolila veľmi náročnú tému, zároveň oceňujem jej odvahu, že si ju zvolila, pretože jej adekvátne uchopenie môže odkryť základy, na ktorých dnešná, seba nereflektovaná veda, stojí. Autorka veľmi trefne poukazuje na to, ako sa pôvodné ponímanie pravdy v antickom Grécku premenilo z neskrytosti do verifikovateľnosti, ktorá už pôvodnú neskrytosť nie je schopná uchopiť. Ako zásadnú vnímam kapitolu *Pojetí pravdy v psychologii*, autorka v nej preukazuje porozumenie vplyvu filozofie na psychológiu. Ukazuje, že psychológia ako veda má základy v pozitivizme a pragmatizme, na druhej strane do nej preniká vedomie duchovného v prínose Diltheya a fenomenológie. Oceňujem aj kapitolu *Vývoj vedy*, v ktorej autorka trefne poukazuje na to, že veda stojí na vedeckej metóde a na vedeckom výskume, z ktorého činí závery. I keď sa autorka v práci opakovanne vracia k téme bytia v pravde, pripomínam k celku práce ešte Heideggerov prínos k autenticite či Patočkov životný pohyb života v pravde.

Autorka rozumie fenomenologickému ponímaniu, pekne popisuje, že intencia fenomenológie je v tom nechať prehovárať veci samé z nich samých, "nechať se poznať" (s. 38). Pekné myšlienky vnímam na niekoľkých miestach práce, napr: "*Řeči v psychoterapii by měl odpovídat výrazu "die Sage" (bytostná řeč) namísto "die Sprache" (řeč). Máme tedy na mysli řeč bytostné povahy, řeč, která se uskutečňuje i v mlčení, řeč, která je všerikající, i když zrovna nemluví.*" Taktiež vnímam autorkinu otvorenosť voči tomu, čo v psychoterapii v rámci vzťahu prichádza (str. 64). Je pre mňa máťúce, že zároveň sklzáva do karteziánskeho myslenia, keď o prežívaní hovorí ako o procesoch psychických funkcií (str. 64). Autorka odmieta redukcionizmus, zároveň nachádza svoje miesto v použití terapeutických techník. Občasné pasáže v práci vyznievajú zobecňujúco a sporne (napr. poukaz na to, že antické náboženstvo je slobodnejšie ako stredoveké (str. 14); v širšej verejnosti sa vedecké závery stávajú pre ľudí absolútne pravdivé (str. 56); oblasť psychoterapie sa javí ako jediná oblasť, kde nachádza svoje miesto pravda v zmysle alethéia (str. 71)). Z formálnej stránky mi v celej práci chýbajú zdroje či zdôvodnenia, z ktorých autorka vychádzala (napr. že vedy vychádzajú z filozofie (str. 15); antický človek sa považuje za stred sveta (str. 14); prelínanie náboženských nauk (str. 20); charakteristika stredoveku a iné...). Za zásadné vnímam autorkinu otvorenosť k dialógu o pravde a k veciam samým. Prácu považujem za kvalitne napísanú s adekvátnym mysliteľským príspevkom, odporúčam ju k obhajobe s výsledkom výborne až veľmi dobre podľa výsledku obhajoby.

Doporučení k obhajobě: doporučuji/nedoporučuji*

Navrhovaná klasifikace: 1-2

Datum, podpis:
15.8.2020

Mgr. Michal Slaninka

* nehodící se, škrtněte